



2024 • 3

LXXVII. évfolyam • március

művelődés

közművelődési havilap





művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj



Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea
Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 5 lej



Tartalom

Rostás-Péter Emese: Rádiós időutazás 3

enciklopédia

Serdült Benke Éva: Magyarhon fényes csillaga.
Bohus Antónia, Világos nagyasszonya 4
Péter János: A küzdelmes vándorutak évei.
Rövid rátekintés Stein Aurél fontosabb ázsiai felfedezőútjaira
és ezek jelentőségére 11
Lőrincz Márta: A válaszüti 18. századi kastély egykori berendezése.
A barokk udvarházzal átfogó képet ad egy 1809-es inventárium 14

galéria

Csog Szidónia: Friss szemmel csodálkozunk rá dolgokra.
Beszélgetés Kovács Emil Lajos képzőművésszel 20

vadrózsák

Szentes Stefánia: A csángó menyasszony és vőlegény 25

könyvesház

Simon Előd: Rév és környéke kincsei. Magyar Zoltán új könyvéhez 27

szabadidő

Takács Gábor: Az ezerarcú Szicília 29

Lapszámunk szerzői:

Csog Szidónia – újságíró, Kolozsvár
Lőrincz Márta – művészettörténész, turisztikai szakember, Csíkszentlélek
Serdült Benke Éva – tanár, Paks
Simon Előd – konzul, Kolozsvár
Szentes Stefánia – egyetemi hallgató, Lábnyik, Kolozsvár
Takács Gábor – grafikus, Kolozsvár

A címlapon a válaszüti Bánffy-kastély főbejárata. Demeter Zsuzsanna felvétele.
A hátsó borítón Kovács Emil Lajos *Kétezer év tanúja* című munkája (Zákinthosz).

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott,
valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa



Médiapartnerek:

Szabadság



Rádiós időutazás



„Itt Kolozsvár. Itt Kolozsvár. Első adásunkat közvetítjük” – hetven évvel ezelőtt, 1954. március 15-én 16 órakor hangzott el a Kolozsvári Rádió, vagyis a Román Rádiótársaság kolozsvári területi stúdiójának első adása, egy óra magyar, egy óra pedig román nyelven, az akkori adás hanganyagából csak a beköszönő szavak maradtak fenn. Erre az eseményre emlékezve, az ünnepre készülődve a rádió munkatársai egyhetes műsorfolyamat indítottak, „hetvenkedve” hangoztatva két jingle, vagy magyarul és kedvesebben szólva prütty között, hogy „öreg rádió nem vén rádió”. A műsorfolyamban a jelenlegi munkatársak mellett rég hallott hangokkal is újra találkozhattunk, nyugdíjas szerkesztők, egykori gyakori meghívottak voltak a stúdió vendégei ezekben a napokban. Ha nem is sikerült hetven évet visszautazni a múltba, az utóbbi három évtized sok emlékezetes pillanata elevenedett fel újra.

A kolozsvári magyar nyelvű rádiózás történetének voltak előzményei: 1940 őszétől a háború végéig működött egy adóállomás a városban, amely eleinte csak a budapesti műsort sugározta, később azonban növekedett az erdélyi közvetítések száma. Az 1954-es indulás időpontja valószínűleg nem a véletlennek köszönhető, viszont egyelőre nem tudni, a pártvezetésnek miért éppen erre a napra, a magyar nemzeti ünnepre esett a választása. Lehetséges, hogy két legyet egy csapásra alapon egyúttal az ünnep jelentőségén is csorbítani igyekeztek ezzel a dátummal, hiszen a stúdió működése valóban korszakot nyitott a térség életében. Négy nappal később az Utunkban Huszár Sándor a kor riportjainak műfaji követelményeihez igazodva, lelkesen számol be az indulásról: „Nem lehettem ebben a pillanatban ezer helyen, de biztosan tudom, hogy a lakóházakban egy pillanatra félbeszakították munkájukat a háziasszonyok, az üzemi mikrofonok (sic!) hangjára megfordultak a hazaiigyekvő munkások, az utcákon, a tereken felfigyeltek a járókelők.” Az első adás főleg helyszíni közvetítésekből állt, az ipari vívmányok (a kolozsvári vasúti műhelyben felgyorsult a vagonjavítás, a Tehnofrig üzemből előállították a tejszeperátort, az Unireába új textilgépek érkeztek) ismertetése után marosvásárhelyi témák következtek, önműködő kenyérgyár, Kultúrpalota, és – jó lenne tudni, miről is volt pontosabban szó! – „az egyik székely falu mesemondójától elkértük a varázssipkát”. Az első években ugyanis Kolozsvárról közvetítettek Székelyföldre is, az adáskörzet négy tartományt ölelt fel: Kolozsvárt, Nagyváradot, Nagybányát és a Magyar Autonóm Tartományt. Az utóbbi régióban négy évvel később, 1958-ban indult el a helyi területi stúdió: a Marosvásárhelyi Rádió. Visszatérve az első kolozsvári műsorhoz, volt még Nagybánya, Püspökfürdő, Szalárd a kínálatban, tehát nagyon rövid bejátszások lehettek ezek, a műsor végén pedig felcsendült a kolozsvári operában rögzített ária, a Hazám, hazám, te mindenem... A későbbi évtizedekben, nem is beszélve a nyolcvanas évekről, elképzelhetetlen lett volna ennek a zeneműnek a bejátszása, ekkor azonban talán lehetett valamiféle elcsatornázó szerepe, a március 15-e ünnepséget tiltó hatalom így vezette el a feszültség egy részét.

A napi egyórás magyar nyelvű műsor megért számos változást, ami az adásidőt, a szerkesztési elveket és a hallgatottságot illeti, a teljes betiltást (1985-ben, az összes területi stúdiót érintette az intézkedés), majd a rendszerváltáskor az újraindulást, most meg már jó pár éve rövidhullámon huszonnégy órában hallgatható. Sok minden megváltozott közben, a háziasszonyok nemhogy rádiót hallgatva nem szöszmötölnek a konyhában, de a szöszmötölés egészében kiszorult a mindennapjaikból – viszont araszolnak a kolozsvári forgalom infernójában, ahol a rádió igazi társa a hazafele igyekvőknek. Már megállt az autó a ház előtt, a gyerek alszik a hátsó ülésen, az estebéd sürgős lenne, és a házi feladat is csak félig készült el az úton, de egyre érdekesebb az interjú, a beszélgetés, hiába, nem lehet így kikapcsolni a rádiót. Hadd szóljon!

Erika Euresz



Serdült Benke Éva |

Magyarhon fényes csillaga

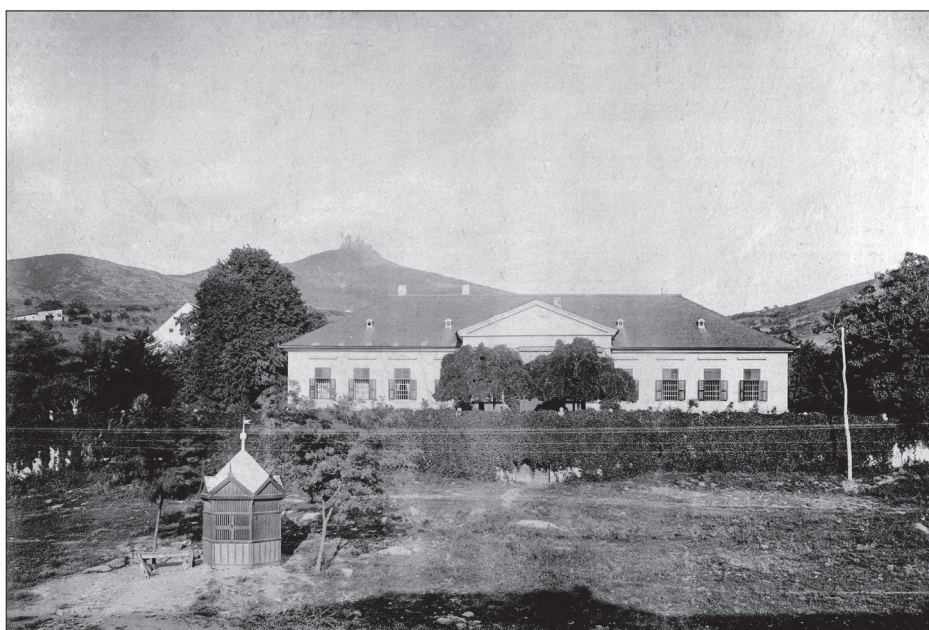
Bohus Antónia, Világos nagyasszonya

Tiszta éjszaka volt 1849. augusztus 5-én, a holdfény megvilágította az utat a robogó kocsi előtt, és szinte glóriát vont az út felett magasodó világosi vár romjai fölé. A 13. században épült vár maradványai jól kivehetők voltak, úgy vigyázta most is a tájat komor falaival, mint hajdanán, a régen letűnt századokban, mikor már jelentős várőrséggel figyelte a környéket a betörő ellenség ellen. Az éjszakai pusztában lobogó tűz mellett pásztorok mesélik, hogy a várat a Bohus-kastéllyal egy alagút köti össze, melyet a törökök építettek, hogy az ostromlott várból kincseiket erre menekítsék. De az öregek azt is tudni vélik, hogy a fiatal Mátyás, aki királyi hatalmát akarta megerősíteni, még a saját nagybátyját, anyjának testvérét, a jó Szilágyi Mihályt is ide záratta, mert az a királyi hatalmat korlátozni akarta. Mikszáth is elmeséli Szilágyi kalandos megmenekülését a fogságból, a palóc mesemondó maga is először Heltainál olvasta a regényes szabadulást. Az már nem Mátyáson múlt, hogy miután ő nagybátyjának megbocsátott, és reá

bízta a déli határ védelmét a török ellen, Szilágyi török fogságba esett, vallatták, de ő nem akarta elárulni Nándorfehérvár gyenge pontjait, ezért 1461-ben Konstantinápolyban bizony fejét vették. A vár később a Báthoryaké lett hatalmas uradalmával egyetemben, melyhez száz-százötven falu tartozott. Pár évvel később az Aradot elfoglaló Dózsa-hadak vették be a várat és dúlták fel a környező birtokokat. A törökök azonban nem mondtak le a Maros-vonal várainak elfoglalásáról, hiába védte Világos Gyula mellett az alföldi területeket, a janicsárok lovai mindenhol utat tapostak maguknak. 1566-ban Világost is birtokba vették. Nem is mondtak volna le róla a világ végezetéig, de nem úgy van az, 1693-ban végleg kiverték őket Erdélyből, Világosról is takarodniuk kellett. Adigra azonban a vár kövei, falai lassan meggyengültek, védművei elavultak, már nem volt katonailag számottevő tényező. Az igazi érték nem is a vár volt, hanem a hozzá tartozó birtok, tolongtak is érte elegenden. A Grassalkovichok után a herceg meggazdagodott jószágigazgatója lett az új tulajdonos, Bohus Imre, aki felvidéki birtokait adta cserébe a jó zsiros aradi földekért. 1784-ben a vár pusztulása beteljesedett, a Horea–Cloșca felkelés alatt egy parasztsapat befészkelte magát a vár romos falai közé, és az ostromlók csak ágyúval tudták őket megadásra bírni. Szét is lőtték a falakat annyira, hogy egy esetleges későbbi lázadáshoz már ne lehessen használni.

Ott magasodtak a romok az út felett azon az augusztusi éjszakán, az alakatlan falak mintha nem is emberkezek nyomait őriznék, hanem a hegyek folytatásai lennének, sziklaszirtek, melyek mindmáig a legigazibb, letragikusabb balladát írnák, Világos balladáját, „Világosnak gyász borulatánál...”

A kocsi utasa feltekintett a komor falakra, és szívét balsejtelem szorította össze. Csak két nappal azelőtt járt az aradi várban, Damjanichot látogatta, ki törött lábbal tehetetlenül szemlélte az eseményeket, arról beszélt, hogy a



Bohus Imre világosi kastélyának előlnézete. A felvétel 1895–1899 között készült. Kép: Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.11.173 / Klösz György fényképei

kormány Arad közelébe húzódik vissza. Tudomása volt arról, hogy Kossuth és a kormánytagok számára lakásokat üritenek ki Aradon. Amit pedig előtte lehetetlennek tartott volna, most kimondta, hogy valószínű az osztrák csapatok rátörnek a várra, és fogadkozott, hogy soha nem adja fel Arad várát, az maga a haza. De amit sem ő, sem a világosi kastély felé tartó utas, maga a kastély úrnője nem látott előre, azt a sors már írogatta a könyvébe.

Hol volt már akkor a Buda visszafoglalása felett érzett öröm! Hiszen pontosan a visszafoglalás napján járult a 18 éves Ferenc József császár kézcsókra Miklós cár elé, hogy segítséget kérjen birodalma megmentéséhez. A segítség késedelem nélkül jött, a mintegy kétszázézer főnyi orosz sereg zúdult rá a kivérett országra, és vetett véget az álmoknak. A sors sítve új lapot kezdett, vázlatot készített jó száz évvel későbbre, jó lesz ez az orosz „segítség” későbbre is.

Damjanich tudta már ezekben a napokban, hogy Görgey a sikertelen komáromi áttörés után megtépázott seregével Aradra érkezett, hogy Bem kísérelte Temesvár megostromlására kudarcra felérő próbálkozás (augusztus 9-én szét is verték az osztrákok a magyar csapatokat), mégis azt mondta, hogy az utolsó emberig védik Aradot.

Bohus Antónia, a világosi kastély úrnője két évvel később, 1851-ben Brunswick Teréz kérésére feljegyezte e napok eseményeit, és visszaemlékezésében ezt írja: „...az erdélyi határról visszatérőben voltam, hol az aradi fiatalság közt legkisebb fiam is, Zsiga ama lovasági védcsapat parancsnoka szolgált, amely a móc hordák ellen volt felállítva Világoshoz közel. A holdvilágos éj ünnepélyes csendében számtalan székérel találkoztunk, melyeken menekülők szorongtak összevissza hányt málhák között. E jelenség előkészített már arra, hogy házunkat is menekülőkkel megvakva találandom. S úgy is volt.”

Ki volt a Bohus-kastély úrnője, akihez oly bizodalommal voltak a menekülők, földönfutók, otthonukat a biztos halál elől odahagyók, remélve, hogy Világoson menedéket találnak? Apja, magyarszógyéni Szógyény Zsigmond Kisvárdán született, több nyelven beszélő művelt földbirtokos, jogi végzettségű, szabolcsi főispán, később Pest, Pilis és Solt vármegyék főispáni helytartója. A királyi táblán az uralkodó, a vármegyében a megyék főispáni helytartója volt. Országgyűlési képviselő, majd alkancellár. Felesége felsőpásztori Pásztory Julianna, a fiumei kormányzó leánya. Gyermeküket, Antóniát és

Lászlót gondos nevelésben részesítették, a magyar nyelv szeretetére nevelték. Antónia, aki 1803. szeptember 6-án született Pesten, már gyermekként németül, franciául, angolul beszélt, de a latin nyelvben is jártos volt. Zongorára maga Liszt Ferenc tanította. 1823-ban ment férjhez Bohus Jánoshoz, a művelt, vagyonos földesúrhoz, Világos birtokosához. A Bohus család a 18. század végétől kapott nemesi előnevet (Világosi), miután vagyoni helyzetük egyre javult, később bárói rangot is nyertek. Bohus János fiai, Zsigmond, István, László a század végén már képviselőházi tagok, később országgyűlési képviselők, a főrendiház tagjai. 1824 és 1838 között épült fel a kastély, amely később a világosi fegyverletétel helyszíne lett. A kastély ma is áll, neoklasszikus stílusban épült, sok vendéget befogadó harminc szobájával, oszlopokkal díszített bejáratával. Irodalomkedvelő, a tudományos életben jártos vendégek fordultak meg a házaspár otthonában, a Podmaniczkyak, a Nyáray grófok, de Reguly Antal is. Gróf Brunswick Terézrel, akit Antónia még a szülei házában ismert, 1840-ben Aradon egy nőegyesületet alapított, később a kastély szárnyában Bohusné egy kisdudát is berendezett, melyben 30-40 gyermeket neveltek a család költésében. 1840-es éveket elején pedig egy német-magyar, vegyes tannyelvű katolikus iskolát hozott létre Világoson.

A világosi kastély tölgyfából vágott kerek asztala közepén ezüstlemezen a fegyverletétel drámai dátuma olvasható: 1849. augusztus 13.

Báró Bohus János – kinek rokonai zömmel Zólyom vármegyében éltek, a család Liptó vármegyéből származott – Arad vármegye alispánja volt, 1847-től a vármegye országgyűlési követe. Már az 1848-as forradalom előestéjén eltörölte a robotot és a dézsmát a birtokán, bejelentését a helyi románság hatalmas ovációval vette tudomásul, a bíró a magyar zászlót a házára is kitzette örömeiben. A forradalom hónapjaiban Világos román lakói lelkesen ünnepelték az eseményeket, később azonban a románság hangulatát a Schwarzenberg ulánuszred bukovinai, román származású tisztjei feltűzelték a magyar kormány ellen, és 1848 őszétől sorozatos

atrocitásokra került sor itt is, csakúgy, mint Erdély-szerte.

A kastélyban valóban menekülők szorongtak, a társaság középpontjában Kossuth hozzátartozói voltak, anyja, nővérei, ezek férjei, gyerekei. Tanakodtak, merre menjenek tovább, hiszen egyfelől az osztrákok, másfelől az oroszok, a hegyekben az ellenséges, mindenre kész mócok. Hol maradt nyitva számukra a menekülés útja? A következő napokban újabb menekülők érkeztek, mindnyájukat az a remény éltette, hogy még minden jóra fordulhat. Ott volt Bezerédj István, Tolna megye képviselője is, akit aztán augusztus 11-én reggel sürgősen Aradra rendelt Kossuth, hogy vegyen részt a minisztertanácsi döntésben, abban a reményben, hogy még lesz lehetőség vérontás nélkül megoldani a haza sorsát. Este azonban komoran, leverten jött vissza, ő hozta Világosra a hírt, hogy minden elveszett, Görgey a közös határozat értelmében le fogja tenni a fegyvert.

Augusztus 11-én a magyar kormány már Aradon volt, megtartották az utolsó minisztertanácsi ülést, ekkor derült fény a temesvári csatavesztés okaira is. Mindez elég volt Görgeynek, hogy lemondásra szólítsa fel Kossuthot és a kormányt. Az összehívott haditanács két ellenszavazattal jóváhagyta az oroszok előtti fegyverletételt, Görgey erről értesítette Rüdigert, mielőtt Kossuth teljhatalommal ruházta fel Görgeyt. A kormányzó pár órával később Aradról elmenekült, elhagyta az országot, nem tudta még, hogy soha többé nem lép Magyarország földjére.

Görgeynek nem maradt sok választása, már látni lehetett, hogy a szabadságharc elbukott, a kétszázézeres orosz sereg ellen a harcot felvenni nem lehet. A Bem vezette erdélyi sereg felőrlődött, Temesvárnál a fősereg Dembinszky vezetésével megsemmisítő vereséget szenvedett, így Görgey nem a túlerővel szembeni harcban, hanem az oroszokkal való tárgyalásban látta az esélyt a túlélésre. Csapatái e napokban Pankota határában voltak, az orosz főparancsnok, Paszkievics Várad felől Borosjenő térségébe érkezett. Világoshoz közel táboroztak Rüdiger csapatai. Görgeyék abban reménykedtek, hogy nem kerülnek a kíméletlen Haynau kezébe, aki már akkor haditörvényszéki ítélet nélkül akasztatott.

Felvirradt 1849. augusztus 12-ének reggele. A korábbi napok eseményei gyorsan követték egymást, valahol valakik egy ország, egy nemzet életéről már döntöttek. Ma már tudjuk, hogy az orosz beavatkozás kitalálója és szorgalmazója Zsófia főhercegnő, a császár

anyja volt. Ferenc József testvérének, a kivégzett mexikói császárnak, Miksának volt szárnysegédje Boksay Tivadar, az ő emlékirataiban (csak másolatban, mert az eredeti Budapest bombázásakor elégett) olvasható, hogy a császár anyja egy előre megfogalmazott, I. Miklós cárhoz intézett levelet íratott alá fiával, ebben az állt, hogy a magyar rebellisek a francia forradalomhoz hasonlóan az uralkodó osztály kiirtására törekednek. Mindeddig a cár a magyar forradalmat az ország belügyének tekintette. Boksay említi azt az angol diplomáciai vélekedést is, miszerint az aradi kivégzések ötlete Felix Schwarzenberg osztrák kormányfőtől, Windischgrätz hercegtől, Schmerling államminisztertől és Zsófia főhercegnőtől származik. Haynau lesz majd a végrehajtó. Most már azt is tudjuk tehát, hogy az aradi tábornokokat és a többi áldozatot a bécsi titkos haditörvényszék még a fegyverletétel előtt halálra ítélte, ezt Batthyány Lajos miniszterelnök naplója is sejteti. Az ő kivégzése egyébként kifejezetten Zsófia főhercegnő mesterkedése volt, a vérbíróság ítéletét olyankor íratta alá a fiával, amikor egy sikeres vadászatról tért haza a fiatal császár, és jó hangulatban volt. Ezek után látható, hogy a megadás, a bizalom az orosz védelemben hiábavaló volt, azonban az érintettek erről mit sem tudtak. Schwarzenberg a cári hadsereg vezetőinek kedvelt embere volt, Varsóban kapott tőle üzenetet Paszkievics orosz főparancsnok, mi a teendő a magukat megadó, az oroszokban megbízó magyar tábornokokkal: kiadni őket az osztrákoknak. Vajon ha a tábornokok orosz fogságban maradhattak volna, mi lett volna a sorsuk?

Világos volt kiszemelve a tárgyalások helyszínénél. „Készakarva választá Görgey e pontot a fegyverletételhez, mert itt oroszoktól volt körülveve, kiknek egyedül akarta magát átadni, mint kiket egyedül tekintett legyőzöinek” – írta Bohus Antónia a visszaemlékezésében. Ide, Világosra érkezett hát Görgey augusztus 12-én, vele együtt jött Aradról Csány, a közlekedési miniszter, akit pár hét múlva majd az osztrákok sok más társával együtt kivégeztek. A délelőtti órákban Világosra érkezett Rüdiger ártándi táborából a két hírnök, Bethlen Gábor és Beniczky ezredes, valamint Pöltenberg tábornok, anélkül, hogy a főparancsnokhoz, Paszkievicshez eljutottak volna. Hozták a lesújtó hírt, a fegyverletétel feltételeit: feltétel nélküli megadás, marad a bizodalom a cár nagylelkűségében. Pár órával később Világosra bevonultak Ausztria szövetségesei, az oroszok.



Bohus Szögyény Antónia. Hirsch Nelli rajza.
Kép: Vasárnapi Ujság, 1890/3.

Frolov tábornok – aki Rüdiger utasítására Görgeyvel tárgyalt – szárnysegéde, Drozdov így írja le Világost: „Világos, ez az elég szép városka dombokká szelídülő hegyek lábainál fekszik. Magának a városnak a központja fölött az egyik domb lankáján egy csodálatos épület emelkedik, melynek kertre nyíló oszlopsoros folyosója a domboldalon le egészen az utcáig vezet. A házat körülvevő hatalmas tömegű nép és katona láttán ki lehetett találni, hogy itt van a főparancsnok szállása, a kapunál álló medvebőr süveges gránátos örök kétségtelen bizonyítékául szolgáltak Görgey jelenlétének. Alig értünk az épület teraszra elé, Görgey kijött elénk. Az üdvözlések után a magyar főparancsnok tábornokunkat rögtön karon fogta és egyenesen dolgozószobájába vitte...”

Az oroszok bevonulását a helybeliek félreértelmezték: „A félrevezetett nyers oláhság ugyanis azon meggyőződésében, hogy e hitrokonai azért jöttek, hogy őket képzelt jogaikba helyezték, és az urak jószágait köztük felosszák, nagy lelkesedéssel és egetverő »sa triasca!«-kal fogadták őket. Nemsokára azonban a kozákok érzékeny kancsukái érezhetőleg meggyőzték az oláh népet, hogy az oroszok nem hajlandók kommunisztikus vágyaikat betölteni” – írja Bohus Antónia. (De nem kell sokat várni, csak alig száz évet, megtörténik ez is.) Az orosz vezérkar főnökével, Frolovval Görgey a kastélynak az országútról nézve jobbra eső, ablakaival az országútra néző szobában tárgyalt, majd egy kör alakú asztalon tanúk nélkül aláírták a fegyverletétel okmányát.

Oh, ezek az asztalok, melyeken anynyi okmányt, a magyarok megalázását, kismimmizését, elveszejtését megpecsételő okmányt írtak alá, Világos,

Versailles, látogatják ma a turisták, és mennek tovább, ezt is láttuk, de mit is? A világosi kastély tölgyfából vágott kerek asztala közepén ezüstlemezen a fegyverletétel drámai dátuma olvasható: 1849. augusztus 13. (A kiegyezést követően készült az emlékező táblácska.) E sorok írója paksi diákjaival megrendülten állta körül ezt az asztalt, az események évfordulója alkalmából szervezett zárandókúton.

A tárgyalást követő ebéd feszült hangulatban zajlott: „Lelkemet balsejtellem nyomasztotta, vajon a sors különös rendeltetése folytán nem saját halotti torukat ülik-e itt meg? Szerencsétlenek! Sokan közülük nem is tévedtek, mikor végzetüket előre megérezték” – írja Frolov tábornok személyi segédtsíjtje.

Idézzük emlékezetünkbe az eseményeknek azt az aradi mozzanatát, amikor is a minisztertanács megszavazza a fegyverletételt, és Kossuth teljhatalommal ruhazza fel Görgeyt, hogy a határozatot végrehajtsa. Maga pedig elhagyja az országot. Ez az esemény döntően befolyásolta Görgey életét és másfél évszázadig tartó történelmi megítélését is. Olvassunk bele Görgey Artúrnak a száműzetésből 1850. május 10-én gróf Károlyi Györgyné Zichy Antóniához írott levelébe: „...Önnek azt beszélték, hogy augusztus 13-a egy általam az ellenséges hadvezérekkel kötött egyezménynek volt az eredménye, holott pedig az csak a legszomorúbb kényszerűség cselekménye volt. A vonatkozó határozatot egy számos tagú haditanács mondta ki, én azt csupán végrehajtottam. Azon hadi tanács tagjai agyonlövettek, felakasztattak, börtönben sínylődnek, én amnesztiát kaptam. A gyanú, hogy én amnesztiámat valamely alávaló cselekedet által magam kijártam, kikötöttem, sokkal közelebb fekvő, semhogy ne érintsem. Ezen irtózatossá gyanú ellenében nem maradt más fegyverem, mint szavam s életem. Szavam, mellyel ünnepélyesen kijelentsem, hogy amnesztiámban éppoly ártatlan vagyok, mint az október hatodika szörnyűségeiben. Életem: hogy ezen kijelentésemet lehetőség szerint bebizonyítsam.” Öccsének, Görgey Istvánnak ezt írja: „Énnekem nincs jövőm. Nem is lehet, amíg élek. Tán lesz halálom után, ha rágalmozóim a dolog természete szerint egymásba harapván álorcióikat kölcsönösen letépiik.”

Kossuthnak 1849 őszén Vidinből (Bulgária) írott levele, és benne a megbélyegző szó Görgeyről: „áruló”, ettől kezdve bejárta Magyarországot és az emigrációban szervezkedő, de a magukat mindentől távol tartó magyarokat is.

Batthyány Lajos miniszterelnök ekkor már hónapok óta börtönben volt, január elején tartóztatták le Pesten az osztrákok. A Világosan zajló események idején Olmützben raboskodott, naplójába ezt jegyezte fel: „Tegnap Görgey Artúr fővezér seregével megadta magát. Az orosz és osztrák szövetség közé tehát nem sikerült éket verni a tárgyalásokkal. A magyar minisztertanács döntött, a fővezérrel letette az oroszok előtt a fegyvert. Fájdalom: a fegyvertelenekre, hazánkra Damocles ellenséges kardja végleg lecsapott.” Megjegyzendő, fegyverletétel nem fordult elő a magyar történelemben, Nagymajténynál hűségessé tettek Károlyi Sándor kurucjai, de „kardosan, fegyveresen” oszlottak szét a meghódolás után. Azt az aradi várban lezajlott beszélgetést Kossuth és Görgey között semmi írásos feljegyzés nem őrzi. Illyés Gyula *Fáklyaláng* című drámájának híres dialógusa a két szereplő között fikció, a megírás idejének szellemiségét idézi. Batthyány szerint Kossuth már korábban is tévesen ítélte meg a helyzetet, augusztus 26-án ezt írja börtönnaplójába: „Mind ezt elkerülhettük volna! De egyik fél sem hallgatott rám! Közfelkiáltással elfogadták Kossuth javaslatára a Habsburg–Lotharingiai-uralkodóház trónfosztásáról és Magyarország függetlenségének kimondásáról szóló határozatot. (1849. április 14-én ezen az ülésen választják meg Kossuth Lajost kormányzóelnökké.) Kossuth tévesen bízott a nyugati nagyhatalmakban, nem látta be, hogy Ausztria fontosabb nekik az európai egyensúly szempontjából, mint Magyarország. (...) A minisztertanács széthullott a végzetes temesvári csatavesztés követően, Szemere Bertalan (miniszterelnök) és Kossuth Lajos is elhagyta az országot.” A pesti Újépületbe való szállítása után, szeptember 18-án írja kivégzése előtt három héttel Batthyány: „Gyakori volt a viszály, a megosztottság a kormányzóelnök és a szabadságharc néhány politikai, katonai vezetője között. Deák Ferencsel együtt nem voltunk biztosak abban, hogy Kossuth politikája elvezet a kívánt eredményhez, veszélyesnek láttuk lépéseit (...) Kossuth veszélyes politikáját ellensúlyozva mérsékelt pártot kívántam létrehozni, békepolitikát kezdeményezni. De erre már nem volt lehetőségem: letartóztattak.”

Térjünk vissza a világosi Bohus kastélyba. Bohusné Szőgyény Antónia feljegyzéseiben ezt olvassuk: „Két óraker délután asztalhoz ültünk, hol két oldalamon Frolov és Görgey foglalt helyet. Az első komoly és hallgatag férfiú. Nem

beszél sokat. Csak azt erősíté ismételtelen, hogy a magyar sereg hősiessé küzdött, és senki se mondhatja, hogy gyáván adta meg magát. A másik asztaltársam, Görgey is szótlan volt, csak azt említé többek közt, hogy sok dologban igen szerencsétlen volt, így tegnap is, amikor ugyanis nem sikerült neki a világot két gazembertől megmentenie, kiket felakasztani akart. Megdöbbenve e szavak felett kérdém: Kik volnának azok? Azt gondolja tán kegyed, felelé, hogy Kossuthot értem. Nem, e nyomorultat nem akasztattam volna fel. A két Madarászt szerettem volna kipusztítani a világból. (Madarász az utolsó kormány rendőrminisztere volt, a Honvédelmi Bizottmány tagja, a fegyverletétel napjaiban külföldre menekült, később Amerikában telepedett le, ott halt meg 1906-ban.) De tudja-e, miért ítélem meg így Kossuthot? Mikor láttam, hogy minden veszve van, Csányt küldtem hozzá azon üzenettel: »Most itt az ideje, most menjen!« Olvassa ezt! Erre börtönlátogatásból iratot vett ki, melyet nekem átnyújta. Kossuth által remegő kézzel aláírt lemondási okmány volt, melyben Görgeyt nevezi ki diktátornak. Lássá, mondá újra, azért tartom őt nyomorultnak, mert csak esteli hét óraker nevezett ki engem diktátornak, holott már délután két óraker elszökött. Félelemből tette, hogy ha a feltétlen hatalom kezemben van, kivégeztetem.” Görgeyt, írja Bohus Antónia, tisztikara feltétel nélkül tisztelte, de az oroszok is tisztelettel adóztak hadvezéri tehetségének, elismerték katonai erejüket. Naplójában feljegyezte Görgey szavait, melyekkel búcsút vett tisztársaitól: „Uraim! A kormány tegnap kijelentette, hogy a hazát megmenteni nem lehet, lemondott. A muszkáktól körülvéttünk, menekülés nincs. Én határozottam meggyőződéseim szerint. Határozatomba beleegyeztek: Kiss Ernő, Leiningen, Pöltenberg tábornokok. A fegyvert letettük föltétlenül. Nem tudom, találkoznánk-e többet. Köszönöm Önöknek a bizalmat, a szeretetet, amivel eddig hozzám viseltetek. Isten Önökkel!”

Mikor a fegyverletételt aláírták, minden rangos tisztnek menekülést ajánlott. Az összegyűltek közül azonban, kiket később Aradon kivégeztek, senki nem akart megválni a vezetésével álló hadseregtől.

Keserves, lélekrázó jelenetek játszódtak le, miközben a tiszték előkészítették a kastély körül táborozó honvédeket a másnapi katasztrófára, a fegyverletételre. Meg kellett győzni őket a korábbi ellenállás lehetetlenségéről. Bohus Antónia megrázó szavakkal örökítette

meg a történeteket. Egyes ezredek elégettek vagy széjjelvagdoszták zászlójukat, és mint ereklyéket elosztották egymás között. Vén huszárok, kik a csatákban szinte egygé váltak lovaikkal, most lelőtték hűségessé társaikat, az emberek-nél is hűségessé bajtársaikat, hogy ne kerüljenek az ellenség kezébe. Voltak, akik eltörték fegyvereiket, ne lőjön velük az ellenség többé. A katonák nem szégyelltek könnyeiket sem.

„Kossuth tévesen bízott a nyugati nagyhatalmakban, nem látta be, hogy Ausztria fontosabb nekik az európai egyensúly szempontjából, mint Magyarország.”

Másnap utoljára ültek együtt a reggeliző asztal körül a kastély ebédlőteremben a testileg-lelkileg kimerült tiszték, tábornokok, „...érezte mindenik mélyen ónsúlyát a sors változásának, de bizonynal egy sem gyanítá közülük, miként meghódolásuk az oroszoknak, kiknek ígért védelmében erősen bíztak, vesztüket okozhatja.” Bizonyára Görgey sem, hogy társai borzalmas vesztéről majd alig két hónap múlva fog értesülni. Mielőtt Rüdigerhez indult volna a Pankota és Csigérszőlős közt elterülő síkra, hogy a fegyverletételt az összegyűlt hadaknak elrendelje, a kastély háziasszonyától így búcsúzott: „Most még haragudni fog rám a nemzet, de három hét múlva, bizton tudom, kezet csókol majd nekem.” Bohus Antónia megjegyzi: „Görgey e nyilatkozatából biztossággal kikövetkeztethető, hogy ő is csalva lett, és hogy lehetetlen, miszerint tudta volna, hogy a kegyelemre való megadás bitóval és golyóval fog jutalmaztatni.”

Ki abban a három hét leteltét várva abban bízott, hogy akkorra minden jóra fordul, keservesen csalódott! Bohus Antónia reménykedve ugyan, de szívében balsejtelemmel nézte a szőlősi tábor felé meginduló menetet augusztus 13-án délelőtt: „Leírhatatlan, fájdalmas, szívzaggató volt a búcsú a tábornokoktól és tisztektől, kik közt többen voltak házunk régi barátai. Elmondhatom, hogy kevés hely van a földön, hol annyi férfikönny elhullott, mint ekkor Világosan. (...) Sohasem éreztem kínzóbb, mélyebb fájdalmat, mint mikor e

bús halottas menetet, egy sírba induló hős nemzet halotti kíséretét néztem...” A kastélyban a pénzügyminisztérium maradt egész személyzetével, Csány, Perényi Zsigmond, ők arról tanácskoztak, kinek is adják meg magukat, hiszen nem katonák voltak.

A magyar sereg eközben a szőlősi malomig vonult, itt már az oroszok várták őket. Rüdiger szárnysegédje így örököltette meg a látottakat: „Délután öt óra tájban, mikorra a III. és a VII. hadtestek már felsorakoztak, de az I. hadtest felvonulása még tartott, megkezdődött a fegyverletétel ceremóniája. A gyalogosok, miután tisztelgtek, szomorúan levették magukról hadifelszerelésüket, és puskájukat gúlába állították. A katonák búcsúzás közben sírtak, és megcsókolták ezredzászlójukat. A huszárok, megállítván lovukat, megölelték azokat, és zokogva búcsúztak tőlük. Karabélyuktól ugyanilyen keserűséggel váltak meg. Ezután Rüdiger gróf törzskarának kíséretében Görgey seregeihez léptetett, s üdvözölvén őket, megkezdte szemléljüket. Kimondhatatlanul megindító volt e rendjét megőrzött erős, harc képes seregnek a látványa. E sereg ugyanis néhány hónapja Ausztria számára még félelmetes volt, s most itt állt fegyvertelenül, magát sorsának megadva, és mint a halálraítelt, várta az ítélet végrehajtását. A katonák szomorú pillantással kísérték bennünket, a tisztek fejüket lehajtva sírtak.”

Két nap múlva a világosi kastélyban letartóztatták az osztrákok Perényi Zsigmondot, a Kossuth-kormány ország-bíróját, a vád ellene felségárulás volt, a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása miatt, vele együtt vitték el Csány Lászlót is, a Kossuth-kormány közlekedési miniszterét. Mindkettőjüket október 24-én végezték ki Pesten az Újépület börtönfalánál, velük együtt Szacsavay Imrét is, az Országgyűlés jegyzőjét. Haynau azt hitte, hogy Csány a Szent Koronát ide, a Bohus-kastélyba szállíttatta, itt elrejtette, ezért ezekben a hetekben több házkutatást is tartatott Világoson. Nem tudta még, hogy a magyar királyi koronát Szemere Bertalan miniszterelnök vitte magával, miközben török földre menekült, megbízható embereivel Orsova közelében, közel a Dunához egy füzesben elrejtették, rongyokba és ládába csomagolva, elásva földben pihennek az ereklyék. Minden bizonnyal a néhány szemtanú közül valamelyik elárulta a rejtékhely titkát, mert 1853-ban a négy évig tartó nyomozás után az osztrákok „megtalálták” az elrejtett ládát.

A lefegyverzett katonák hosszú, hallgatag sora megindult Várad felé

az orosz lovasság kíséretében, Rüdiger törzskara az élen haladt, Görgeyt ők vitték magukkal, kit, hova vezet majd a sorsa. A közkatonák arra számíthattak, hogy besorozzák őket az osztrák hadseregbe, a tisztek pedig, akik megtarthatták egyelőre oldalfegyvereiket, Bécs kegyelmére – ha volt ilyen! – vagy hadbírói ítéletre. Ebből pedig bőven osztogatott Bécs, 1850 márciusáig 548 ítéletet hoztak, ebből 209 halálos ítélet volt. Ezek közül többet nemzetközi nyomásra 10-20 éves várfogságra változtattak. A honvédtisztek teljes lefegyverzésére csak Gyulán került sor augusztus 23-án, amikor a gyulai vár és a kastély közötti részen az oroszok átadták őket az osztrákoknak. Sokan kisebb-nagyobb csoportokban szökni próbáltak, hogy a komáromi várba eljussanak, és tovább harcoljanak. Volt, akinek sikerült.

*Haynau azt hitte,
hogy Csány a Szent
Koronát a Bohus-
kastélyba szállíttatta,
ezért több házkutatást is
tartatott Világoson.*

A fegyverletétel mintegy 33 ezer honvédet, köztük ezernél több fő tisztet érintett. Görgey közvetlen parancsnoksága alá tartozott három hadtest, a Nagysándor József, Leiningen-Westerburg Károly és Pöltenberg Ernő vezette hadtestek. Útközben csatlakozott hozzájuk Knézich Károly tábornok tokaji különítménye. Vécsey Károly hadtestét Borosjenőnél fegyverezték le augusztus 20-án. Damjanich az aradi várat augusztus 17-én adta át az oroszoknak. A Világosnál kötött fegyverletétel nem érintette a Temesvárnál 1849. augusztus 9-én teljesen szétvert magyar seregeket, melyeket előzőleg Kossuth koncentrált Szegedre Dembinszki, Bem, Perczel, Guyon, Kmetty vezetése alatt. Dessewfy és Lázár Vilmos kivételesen az osztrákok előtt kapitulált augusztus 18-án Karánsebesnél. Zsibónál még volt egy magyar csapat, Kazinczy Lajos, 28 éves ezredes máramarosi tartalék hadosztálya. Itt, Zsibónál egyesült augusztus 22-én az észak-erdélyi és székely hadosztály maradékával, ők augusztus 25-én tették le a fegyvert.

Görgeyt Nagyváradra vitték 14-én, majd Haynau szárnysegédje, Andrásy Norbert, osztrák császári őrnagy Karinthyba vitte száműzetésbe, velük tartott Görgey francia származású felesége és dr. Markusovszky, aki a volt hadparancsnok fejsebét kezelte.

A tábornokok sorsa már augusztus 19-én megpecsételődött, hiszen Haynau, akit dühített az orosz vezérkar kezdeti lovagiassága a magyar tisztekkel szemben, már ekkor a „lázadóvezérek” akasztásáról beszélt. A Gyulára összegyűjtött tábornokokat egyszerű parasztszekéren két-három osztrák fegyveres kísérte Arad felé. Degré Alajos később így írt erről a gyászos menetéről: „Ügyünk Világosnál meghalt, Sarkadon volt kiterítve, s Gyuláról megindult a világ legnagyobb gyászmenete, Aradon pedig megtörtént a temetkezés.”

A világosi Bohus-kastélyban ezalatt többször is házkutatás volt, már-már börtön fenyegette Bohus Jánost és feleségét. Most már az is volt a vád ellenük, hogy a szabadságharc alatt az alsó kastélyban Bohusné több száz tábori ágyat helyzetetett el a sebesült honvédek számára, ápolásukról, ételmezésükéről gondoskodott. A fegyverletétel után pedig a börtönben sínylődő honvéd rabokat segítette, a szigorú tilalom ellenére országos gyűjtést szervezett a javukra. Olmütz, Kufstein, Jozefstadt rabjai imába foglalták Bohus Antónia nevét. Az aradi várkapitány többször beidézte és börtönnel fenyegette, soha nem tudhatta, hazatér-e szabadon. Ő nem csupán a fegyverletétel helyszínének háziasszonya volt. Hazája iránti szeretetét egész életében tetteivel bizonyította. Emléke ott él Teleki Blanka, Lóvei Klára, Brunswick Teréz, Veres Pálné, Teleki Sándorné neve mellett. Méltán nevezte Császár Ferenc már 1844-ben „Magyarhon fényes csillagának”. Önfeláldozása, segítőkészsége, együttérzése akkor nyilvánult meg legerősebben, amikor arra volt legjobban szüksége a letiport nemzetnek.

Az önkény csillapultának idején pesti otthona nyitva állt az írók, művészek, tudósok előtt. Ismerte a közélet nagyjait, férje Széchenyi István baráti köréhez tartozott, Wesselényiért mindketten rajongtak. De kevésbé lelkesültek Kossuthért, az országra nézve veszélyesnek tartották forradalmi eszméit. Házukban gyakran megfordult Deák Ferenc, Eötvös József, Trefort Ágoston, s Liszt Ferenc is, akivel Antónia tizenkét éves korában négykezes játszott, mindig meglátogatta, ha Pesten járt. Nagy összegeket áldozott iskolák, óvodák létesítésére, már a pesti árvíz idején is legfőbb gondja a bajbajutottak megsegítése volt. Az 1863-as szörnyű aszály idején gabonával, kenyérral segítette az éhezőket.

Később, de ez már a 20. század eleje, ekkor Bohus Antónia már örök álmát alussza, kedves rokona, Eötvös Loránd a



Bohus László és lánya, Elma. Kép: Magyar Nemzeti Levéltár. Jelzet: MNL OL, Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai, Családi fondok, levéltárak, Görgey család (P 295), F sorozat. Rajzok, képek, No. 43.

róla elnevezett torziós ingát 1906-ban a világosi mezőn mutatta be egy nemzetközi bizottság előtt, ez idő alatt a tudós az aradi Bohus-palotában lakott, mely ma is Arad főterének díszé.

A sors eljátszogat az emberek életével, leejtett szálakat felvesz, és összeköt újra. Bár Pesttől messze zajlott, így fonódhatott össze a Görgey család élete a Bohus családdal.

Görgey Artúr (1818–1916) Szepes vármegyei földbirtokos családból származott, a család eredete Szepesgörgőhöz köthető. A négy Görgey-fíú közül hárman, Artúr, Ármin és István beírták nevüket a szabadságharc történetébe. Meg is kapták ezért a büntetésüket. Görgey Ármin honvéd alezredest várfogságra ítélték, Istvánt Karinthiába internálták – a világosi kastélyban egyébként ott volt bátyja mellett –, 1850-ben Kassán besorozták az osztrák hadseregbe, Galíciában szolgált. Később ő írta meg a bátyjával folytatott évtizedes levelezése alapján Görgey Artúr száműzetésének történetét.

A közvélemény sokáig nem tudta, hogy a fegyverletétel Kossuth előzetes tudtával és beleegyezésével történt. Az ő Vidinből írott levele 1849 őszén hosszú időre befolyásolta Görgey megítélését. Móricz Zsigmond fiatal újságíróként felkereste Pesten az élete alkonyán mindentől visszahúzódva élő Görgeyt, és többek között ezt írta róla: „Áruló? Soha! Egyetlen gondolatában sem volt. Kötelességét híven teljesítette, s az a büszke öntudat élhetett benne rendületlenül, hogy a magyar kardnak, a magyar vitézségnek ő volt az utolsó legendás hőse. Tisztelet adassék a nagy katonának, akinek nem adott meg, hogy örömét élvezhesse hősiességének.” A megtorlás éveiben kilátástalannak látszott, hogy a Görgey család valaha magyar földre visszatérhessen. A hatvanas évek elején enyhült az önkényuralom, megkezdődtek a kiegészítés tapogatózó előkészületei, sokan fel merték keresni Görgeyt száműzetésében. Görgey István ezt írja:

„Voltak kétségkívül a közös bukás után is, az első általános bódulat eloszlásával, talán éppen Kossuth vidini levelének szertelensége által gondolkodóba ejtett okos emberek szórványosan az országban, és lehettek Budán, Pesten is, kik az előttük személyesen ismeretlen száműzötteknek tiszteletben tartják emlékét, és alkalmilag rokonszenvvel fogadják családját. Egyik ilyen tekintélyes ház Pesten volt a Világosvár uráé, és kivált ennek jótékonyágáért országos köztiszteletben álló asszonya, Bohus Jánosné született Szógyény Antóniaé. Az együtt átélés és átértett nagy napok emlékét oly erős kapocsnak tartotta bátyám, hogy engem egyenesen oda utasított, hogy mint az elsők egyikenél, Bohusnéval vezessem be családját. Én már ekkor bejáratos voltam Bohus házánál. Nem csak annál fogva, hogy az említett nagy napokban én is a nagy előkelő tömegben nyomavesztem egyik vendége voltam Világoson, hanem a Pesti Jótékony Nőegylet révén is, melynek Bohusné az elnöke volt, én meg jogtanácsosa és jegyzője. Ángyomat (Görgey Artúr feleségét) Bohusné személyesen még nem ismerte, a világosi szomorú napokban Arthúrné egy nagyváradi család oltalma alatt volt.” Görgey István itt, a Bohus-házban ismerkedett meg többek között a háziasszony testvérével, id. Szógyény Lászlóval, az 1848. évi volt magyar királyi udvari alkancellárral és hasonló nevű fiával, Vay Miklós báróval, Trefort Ágostonnal, Deák Ferencsel.

Kossuth a tizennyolc évvel azelőtti vidini levelének hangnemében közzétett Párizsban a *Magyar Újság* 47. számában 1867. május 22-én egy Deákhoz intézett levelet, *Nyílt levél Deák Ferenchez* címmel, melyben felidézte az 1849-es aradi és világosi eseményeket: „Sikerült az árulásnak nemzetünk önbizalmát megrendíteni, s a megrendített önbizalommal karját elzsibbasztani. (...) A sikerhez csak egy kissé több kitartás hiányzott.” (Tudniillik a nemzet részéről.) A siker ebben az értelemben nem lehetett más, mint az 1849. április 14-én Debrecenben hozott határozat, vagyis a trónfosztás alapján az orosz-osztrák szövetség ellenében harc útján kivívott teljes függetlensége Magyarországnak, értelmezi Kossuth levelét Görgey István. Lehetséges lett volna ez 1849 augusztusában? Kossuth téved!

Görgey Artúr szükségesnek látja a megszólalást, a *Pesti Napló* közli is Kossuth nyílt levelére írott válaszát június 5-én. A hajdani főparancsnok megőrizte Kossuth 1849. augusztus 11-én



A felújított Bohus-kastély Világoson, napjainkban.
Szabó János Zsolt felvétele. Kép: <https://www.magyarsagunkhungarikumunk.hu/>

az aradi várban mindnyájukhoz intézett búcsúproklamációjának szövegét: „A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta a nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk.” Az írások azt is felidéznek, amit 1867-ben már sokan elfelejtettek, hogy 1849. augusztus 5-én Kossuth Paszkivicsnek küldött levelében, melyet Váradról Szemere Bertalan miniszterelnök és gróf Batthyány Kázmér vitt a címzetthez, felajánlotta a magyar koronát az orosz cárnak. Mi történhetett volna még velünk, szegény magyarokkal! Ez a tény, mely a *Pesti Napló*-ban megjelent 1867-ben, óriási vihart kavart. Jókai a *Hon* című lapban Kossuthot megvédő vezércikket tett közzé, azal mentegette a volt kormányzót, hogy időt akart nyerni a haderők összpontosításához a korona felajánlásával. Mi lett volna, ha a cárnak nincs diplomáciai érzék? Jókai nem válaszolt a cikkét ért bírálatokra.

A sors azonban nem zavartatta magát, forgatókönyve készen volt már az újabb eseményekre: egy 1867 tavaszán rendezett pesti bálon összeismertette az 1850-ben született Görgey Bertát Bohus Lászlóval, Szógyény Antónia fiával. Esküvő még az év őszén Karinthiában, Viktringben, Görgey száműzetésének helyszínén volt. Görgey Artúr amnesztiát kapott, és 18 év száműzetés után visszatérhetett hazájába. Katonai tudását Deák Ferenc igénybe

vette, tanulmányt kért tőle a magyar haderő állapotáról, egy nemzeti hadsereg felállításának lehetőségeiről.

Krenner Miklós, Arad híres újságírója, a két világháború között Aradról közzétett könyvében ezt írta: „Bohusné Szógyény Antónia, akinek szalonjában a világosi fegyverletétel aktáját írták meg, aki nemcsak a véletlen, hanem később a nagyszerű tudatos, sokszor veszélyes munkássága révén történelmi nevet szerzett, szobrot kapott érte a világosi parkban, ahol egykor oly sötét volt.” A szobrot 1910. október 16-án állították fel, Bohus Antónia halála után húsz évvel. Fia, Bohus László kezdeményezte, hogy édesanyja emlékét megörökítsék, ő adott a kastély kertjéből egy parkra valót, amelyben a szobrot elhelyezték, hogy mindenki látogathassa. Vass Viktor és Philipp István aradi szobrászok munkája ma is látható e helyen. A kastély úrnőjének a falu nem magyar ajkú lakói iránt tanúsított magatartásának köszönhető, hogy az elmúlt évtizedekben nem akarták szobrát eltávolítani. A talapzatán hajdan jól olvasható vers volt, Okolicsányi József, veterán honvéd alezredes alkotása: „A hegytető tövében / A lombos kert ölében / Ül a vár asszonya. / Schyta vér sarjadéka / Jó vendégszerető, / Arra, arra bús vándor! / Ő a szelíd s jámbor / Letörli könnyeid.”

A kastély ma múzeum, az 1848-ban Világoson született Ioan Slavici erdélyi román író emlékmúzeuma. Csak a messziről jött látogatók állnak megrendülten a történelmi falak előtt, melyek

nagy idők tanúi voltak. A kastély kőornácairól nem látni el a szőlősi síkra, csak a látogató emlékezetébe van mélyen beleégetve, ami 1849. augusztus 13-án erre történt: katonák borulnak egymás nyakába, sírnak, zokognak, összetörnek fegyvereiket, paripák nyíhognak... „szirmok, virágok, koszorúk”, az elveszett remények.

És ha még maradt megíratlan balladája a világosi kastélynak, hát az 1944 késő őszi játszódott le, amikor Malinovszkij marsall, a II. Ukrán Front főparancsnoka törzstisztjeivel körülvéve térképe fölé hajlott, vezérkarával tanácskozott. Aztán napiparancsot diktált, melyet gyors futárok vittek tova: támadni Battonya és Dombegyháza felé, előre törni Kecskemét felé, karácsonyra bevenni Budapestet, földre teríteni, bevenni bármi áron, eltiporni Magyarországot. Malinovszkij kíméletlen volt, bizonyára retteggett a Gazdától, a Kremlben a néhány héttel ezelőtt Sztálintól kapott marsalli rangnak ez volt az ára.

Rüdiger és Malinovszkij, ellenséges területre érkezett katonák, semmit nem jelenthetett nekik a meggyötört nemzet az elárult történelmével. Egy hadicélponttá lett ország földjén álltak.

Világos Aradtól 41 km-re fekszik, mai neve Şiria, lakóinak 5%-a magyar. Ha az idős nemzedék elmegy, megeshet, hogy a fiatalok nem tudnak majd egy verset elmondani, vagy egy dalt magyarul élni, lehet, hogy a Miatyánk elhal, marad a Tatál nostru. Lesznek-e kegyeletes kezek, melyek Bohus Jánosné Szógyény Antónia szobrának talapzatára néha friss virágot visznek?

Felhasznált irodalom

- Beke György: Megíratlan balladák a Dél-Alföldön. *Tiszatáj*, 2001/7.
- Elekes Irén Borbála: *Előttünk áll egy fényes nőalak, Bohus Szógyény Antónia (1803–1890) és a hazai művelődés ügye*. Elhangzott 2005. december 5-én az OSZK tudományos ülésén.
- Gazda Árpád: A világosi fegyverletétel. *Magyar Jövőképek*, IX. évfolyam 35. szám 1999.
- Görgey István: *Görgey Arthur a száműzetésben*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1918.
- Kelemen Erzsébet: Tiszta szándék. Gróf Batthyány Lajos olmtüzi és pesti naplója, levelei. *Hitel*, 2008/8.
- Németh Csaba: A honvédtisztek fegyverletétele Gyulán. In: Nóvé Béla (szerk.): *Tanúk és vértanúk. Kortárs krónika Pákozdtól Aradig*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 1999.
- Rosonyi Ildikó: Fegyverletétel a győző szemével. Orosz visszaemlékezés a világosi fegyverletételről. *História*, 1985/1.

Péter János

A küzdelmes vándorutak évei

Rövid rátekintés Stein Aurél fontosabb ázsiai felfedezőútjaira és ezek jelentőségére

Á

zsia varázslatos, elbűvölő világa számos felfedezőt, tudóst, kutatót expedíciós utak szervezésére ihletett. A 19. század tudósai közül példaképpé váltak az olyan kimagasló egyéniségek, mint Kőrösi Csoma Sándor, aki az őshaza felkutatására indult India és Tibet térségébe, Vámbéry Ármin, aki hatalmas nyelvtudása révén fedezte fel a Kelet számos csodáját, Lóczy Lajos, akinek nagyon aprólékos tudományos beszámolóit sok tudományterületen képezték további kutatások kiindulópontját, és aki Széchényi Béla expedícióiban több alkalommal is közreműködött.

A felfedezőutak számos kihívás, nehézség mellett felejthetetlen élményekkel, szerteágazó ismeretanyaggal gazdagították a kutatókat. Stein Aurél expedíciói jelentős tudományos eredményeket hoztak, minden kutatóútját elismerés övezte. Az Ázsia-kutató visszaemlékezéseiben a következőképpen összegzi életének ezt az időszakát: „A küzdelmes vándorutakon töltött évek azokon a kevésbé ismert, nehezen hozzáférhető tájakon, a természetadta nehézségek minden megpróbáltatása mellett is életem legboldogabb emlékei maradtak.”

Stein Aurél (1862–1943) tanulmányait Budapesten kezdte, majd számos ösztöndíj elnyerésével Európa neves egyetemlein fejlesztette tudását. Tanult Bécsben, Lipcsében, Tübingenben, Londonban és Oxfordban. Az elsajátított tantárgyak közül kiemelhetjük a klasszika-filológiát, az indológiát, valamint az iranisztikát. A bölcsészdoktori cím megszerzése után Indiába utazott, ahol az Oriental College principiálisává és a Pandzsáb Egyetem dékáni hivatalának vezetőjévé választották. 1902-ben régészeti felügyelő, majd 1910 és 1929 között az Indiai Régészeti Szolgálat főfelügyelője lett.

Ázsiai útjai során értékes térképanyagokat készített, térképészeti ismereteit a honvédségnél, a Ludovika Akadémián sajátította el. Az 1880-as években Magyarországon általános hadkötelezettség volt. Stein felsőfokú tanulmányai befejeztével tért vissza szülőhazájába, hogy az önkéntes tisztiképzés tanfolyama révén sorkötelezettségét teljesítse. Az akadémián töltött időszakra mindig szívesen gondolt vissza, ragaszkodását jól mutatták az ideküldött ajándékok, a rendszeresen ideküldött könyvei, a legjobb térképező növendékek számára alapított díja, amit évente adtak át.

Az utazásai során végzett alapos terepfelmérések igényét, összeállítását jól szemlélteti az alábbi visszaemlékezése, amelyből kitűnik, hogy a nehéz utak során az expedíciók szempontjából mindig kellő hangsúlyt kaptak a földrajzi és térképészeti felmérések, olykor kisebb kitérők, kerülőutak árán. „Karavánunk útban volt már Bulunkul felé. De fototeodolit-munkám kiegészítése végett fölmentem még a Kara-kul fölött nyugaton emelkedő 450 méter magas különálló Kok-tumsuk hegy tejére.”

A felfedezőutak során folyamatosan tartotta a kapcsolatot szülőhazája tudosaival, intézményeivel, továbbá magyar utazókkal, földrajztudósokkal. Sok esetben ezek a találkozások, beszélgetések, vagy éppen levelezések adtak ihletet egy-egy felfedezőút céljainak kibővítéséhez. A hazaküldött kutatási eredmények, térképészeti felmérések, földrajzi tudósítások az otthoni tudományos életet gazdagították.

Az idegen nyelvek kiváló ismeretét nemcsak a kutatási során hasznosította, hanem a mindennapok beszélgetései során is kamatoztatta. Az expedíciókban részt vevő, különböző nemzetiségű segítők közül mindenkivel

A felfedezőutak számos kihívás, nehézség mellett felejthetetlen élményekkel, szerteágazó ismeretanyaggal gazdagították a kutatókat.



Stein Aurél kutyájával és expedíciós csapatával a Tarim-medencében, 1910 körül. Kép: Wikipédia

annak anyanyelvén beszélt. A feljegyzések szerint beszélt hindi, urdu, pandzsábi, kasmíri, pastu nyelveken is, továbbá nyelvtudásáról a következőket is megállapították: „Stein Aurél otthonos a klasszikus nyelvekben éppúgy, mint a mai legfontosabb európai nyelvekben, és ezekhez egy sereg élő és holt ázsiai nyelv ismerete is járul. A felsoroltakon kívül tud még törökül, perzsául, arabul és szanszkritül.” Baktay Ervin visszaemlékezéséből feltételezhetjük, hogy a mongol és a tibeti nyelv sem volt ismeretlen számára.

Igen jelentősnek bizonyultak a kínai-turkesztáni és az Ázsia legbelsőbb részében folytatott régészeti és földrajzi, kulturális vonatkozású kutatásai, a soknyelvű kéziratok, könyvek felfedezése, valamint a megtalált értékek rendszerezése és megmentése a további kutatások számára. A földrajzi jellegzetességek kutatása, a térképek készítése mellett nagy odafigyeléssel tanulmányozta a különböző műveltségek érintkezéseit történelmi perspektívában, ezáltal válnak felismerhetővé az eltérő kultúrák kölcsönhatásainak eredményei, és vizsgálhatók a különböző kulturális elemek keresztetződése. A történelmi források felkutatása és kiértékelése során útmutatót adtak számára a kínai uralkodók évkönyvei, mivel ezek a könyvek nagyon pontos időbeli besorolást tesznek lehetővé. Marco Polo útleírásai számos információval szolgáltak a földrajzi jellegzetességekről, ezeknek a vidékeknek a hajdani állapotáról. A pontos történelmi forrásokat tartalmazó leírásokat, Marco Polo feljegyzéseit az expedíciók során rendszerint magával is vitte.

Régi idők emlékeit őrzik az egykori fontos kereskedelmi útvonalak mentén épült városok, valamikor virágzó kereskedelmi központok. A selyemkereskedelem kiemelkedő fontosságú volt, a jó minőségű selyemtermelés hosszú ideig kínai monopóliumnak számított. Erről a fontos árurol neveztek el a Közép-Ázsiát átszelő hosszú útvonalakat. A selyemút azonban számos szellemi érték terjedési útvonalát is meghatározta. A felfedezőutak történelmi nyomainak a számbavételét a következőképpen fogalmazta meg a híres Ázsia-kutató: „Utazásom nemcsak messze földre vezetett, hanem vissza régmúlt időkbe is.” Az expedíciók jelentős értékmentéssel jártak, nagyon sok régi dokumentumot sikerült ezeknek a tudományos kutatóknak köszönhetően megmenteni az enyészettől.

Az első fontos felfedezőútja a selyemút turkesztáni részén valósult meg, ahol régészeti feltárások során régmúlt idők kulturális értékeit térképezte fel. Erről az utazásról a *Homokba temetett városok* című könyvében olvashatunk. Lóczy Lajos, a híres utazó és geográfus így írt Stein Aurélról: „Óriási távolságokkal kell megküzdenie, mégis mindenütt baj nélkül, kalandos akadályok és küzdelmek nélkül vezet sokszor igen tekintélyes karavánját. Annál is inkább meglepnek az expedíció kiváló sikerei, mert bámulatosan csekély anyagi eszközök álltak az utazó rendelkezésére.”

A mírani ásatásokkal a Lop-nór vidékén a régészeti feladatai befejeződtek, ezután fordult az expedíció a híres sivatagi város buddhista szentélyei felé. A sivatagi út közben megfigyeléseket végzett a környezetről, amelyen

áthaladtak. A megfigyeléseit naplószerűen jegyezte le. A kiszáradt tóvidékek környékén megállapította, hogy a teraszosodás a tavak kiszáradása után következett be. Az úticél elérésben több útvonal is a kutatók rendelkezésére áll, Stein Aurél nemcsak a földrajzi vonatkozásokat, hanem a lehetséges útvonalak történelmi jellegzetességeit is figyelembe vette. Áttekintve az útvonalak távoli időkbe nyúló történelmi vonatkozásait, feljegyzéseiben megindokolja döntéseit, hogy miért épp egyik vagy másik lehetőség mellett döntött. A kínai történelmi vonatkozások akár a Han-korig visszamenőleg is olvashatók jegyzeteiben, nagyon izgalmas történetek elevenítenek fel egy-egy múltbeli eseményt vagy személyiséget, emellett pedig széles körű, aprólékos, a történelemmel kapcsolatos feljegyzések gazdagítják a felfedezőutak iránt érdeklődőket.

A második felfedezőút 1906 és 1908 között valósult meg, ekkor érkezett el a dunhuangi buddhista barlangtemplomokhoz. Lóczy Lajos a következőképpen tudósít a második expedíció indulásáról: „Az indiai kormány 1906-ban már másodszor küldötte ki nagyfontosságú tudományos feladatok megoldására Belső-Ázsiába. Valamennyi kortársánál jobban ismeri ma tudós hazánkfia a Pá-mirtól a tulajdonképpeni Khínáig terjedő óriási sivatagokat.”

A *Romvárosok Ázsia sivatagjaiban* című könyvéből ismerhetjük meg részleteiben ezt az expedíciót. Számomra a dunhuangi expedíció a legérdekesebb, a sok kínai nyelvű kézirat megtalálása, valamint a rendkívüli jelentőségű értékmentése miatt. A dunhuangi leltőhelyen nagyjából negyvenezer darab középkori, többnyelvű kéziratkereset talált. Ezek között volt számos fontos kézirat és egy olyan könyv, amelyet máig a világ legrégebbi nyomtatott könyveként tartanak számon, és amely a buddhista irodalomból ismert Gyémánt szútrát tartalmazza. A Stein Aurél által felfedezett dokumentumok egy része a British Museum gyűjteményébe került, a másik része pedig Indiában található. A leletek gazdagságát jól mutatja, hogy elhelyezésükre külön múzeumépületet hoztak létre, valamint szükség volt intézmények létesítésére, hogy a bőséges „kincseket” megfelelően tanulmányozhassák.

Stein Aurél emlékirataiból megismerhetünk más utazókat is, akik korábban szintén ugyanazt az útvonalat járták be a selyemút mentén, és sok esetben azt is megtudhatjuk, hogy a korábbi évszázadokban milyen népek,

milyen királyságok léteztek azokon a területeken, amelyeken áthaladt a híres Kelet-kutató. A kutatóutak elmesélésében több érdekességet talál az olvasó, sok olyan történettel találkozunk, amelyek révén közelebb kerül a hajdani kutatóutak valóságához. Egy szép példa erre az, amikor elmeséli, hogyan tanulta a kínai nyelvet a dunhuangi expedíció közben, amely során a történelemben is igyekezett elmélyülni, Marco Polo útleírásainak részletes tanulmányozásával: „Csiang szu-jeh folytatta ez időben kínai leckéit. De mert sem a leckéket nem akartam elmulasztani, sem pedig a veneziai utazó lebilincselő elbeszélésétől nem tudtam megválni – a dilemmát úgy oldottam meg, hogy (Csiang őszinte meglepedésére) a sivatag leírását kínaira fordítottam.”

Az ekkor megtalált kéziratgyűjtemény az ázsiai expedíció egyik legértékesebb lelete. Visszaemlékezéseiben *Ezer Buddha barlangtemplomai* megjelöléssel olvashatunk erről a különleges felfedezéséről. „A gazdag aranyozásban és a hatalmas Buddha-alakokra pazarolt bámulatos műgondban ráismertem az India északnyugati határvidékéről jól ismert buddhista művészet jellemző vonásaira. [...] Még megragadóbb volt talán a nagy szentélyek és a sok kisebb szentély vakolatot borító régi, teljességgel buddhista jellegű festmények gazdagsága és művészi érdekessége.” Londonban hasonló jeleneteket ábrázoló selyemfestmények vizsgálata után megállapítja, hogy ezek a szentélyt díszítő festmények Buddha előző legendás életeinek ábrázolásai. Ezeknek a hitregéknek az ábrázolásai a kínai hatás túlsúlyáról tanúskodnak. Ezt a kínai hatást bizonyítja a tájképi háttér, az ábrázolt kínai épületek, a felhőszalagok, virágminták és más díszítőelemeknek a kínai művészetre jellemző, mesészerű képzelettel történő megjelenítése – olvashatjuk a barlangtemplomokról írt beszámolóban. Azonban a buddhizmus fő alakjainak festményei és a körülöttük lévő személyek ábrázolása a belső-ázsiai buddhizmus útján átszármazott indiai minták határozott stílusjegyeit fejezik ki. A kínai ízlés inkább csak a megfestés módjában, a színek megválasztásában mutatkozik, állapítja meg a leletek számbavétele során Stein. Részletes megfigyelésének köszönhetően felismeri, hogy a régészeti ismertetőjelek szerint a szentély falfestményeit a hetedik és tizedik század időszakában készíthették, a Tang-korban. Ez a korszak a művészetek felvirágzását jelentette, ennek nyomait őrzik a dunhuangi leletek is. A régi

időkben ezek a barlangtemplomok vallási ünnepeknek adtak helyet. Stein Aurél, amikor visszatért a dunhuangi barlangtemplomokhoz, egyik alkalommal megfigyelte, hogy ezeknek az évente ismétlődő ünnepeknek a régi időktől fogva fennmaradt a hagyománya. Ekkor értesült az egyik barlangban befalazott, több szekernyi kínai betűs kézirat-tekercsről.

„Az 1907. és 1914. év telén megkezdett kutatásaim lehetővé tették, hogy a hatalmas homoksivatagon és sós pusztaságokon keresztül kinyomozzam azt az útvonalat, amelyen Vu-ti császár küldöttségei és csapatai jártak.” Az út során számos hajdani vallásos épületeggyüttes, kereskedelmi központ megtalálása a régmúlt idők tárgyi és szellemi értékeinek megmentését tette lehetővé. Például Kínai-Turkesztánban a sokféle művelődési, vallási, nyelvi behatások kapcsán megállapítja, hogy a buddhista időkben az indiai hatás lehetett a legjelentősebb.

Egy buddhista szentélyeggyüttes megtalálásáról a következőképpen számol be: „Tíznel több épületromot nyomoztam ki és tisztítottunk meg nagy gondal a homoktól. Néhány közülük kis buddhista kolostorhoz tartozó épület volt. [...] Itt találtuk az első papíros kéziratokat. [...] Azonnal felismertem, hogy régi indiai bráhmí írású buddhista szövegek.”

Egy másik felfedezése kapcsán a következő megállapításokat olvashatjuk: „Alacsony homokbuckák között találtunk rá az épületek kétségtelenül igen régi korbéli maradványaira [...] Az erősen megromlódott falakon könnyen felismertem Buddhák és bódhiszattvák ábrázoló falfestmények maradványait. Semmi kétségem nem volt már ekkor, hogy buddhista szentélyek romjai közt járok.”

A harmadik jelentős felfedezőúton 1913 és 1915 között volt. Ezen a felfedező úton is hatalmas mennyiségű értékes leletet talált, ezt a régészeti anyagot még nem dolgozták fel teljesen. A Dandan Uiliknél történő buddhista szentélyek feltárása, nyolcadik századi szanszkrit vallási tárgyú írások mellett értékes művészeti alkotások is felszínre kerülnek. A bezikliki barlangokhoz kapcsolódó felfedezőútról olvasva, szintén meggyőződhetünk az expedíciók értékmentő erőfeszítéseiről. Beszámolójában így írt erről az útról: „Évszázadokon át sokat szenvedtek a barlangfestmények a képromboló mohamedán látogatók kezétől. Az utóbbi években további pusztítást vittek végre bennük az odavalók: vandálok módjára

kivagdosztak apró darabokat, hogy eladogassák európaiaknak. Nyilvánvaló volt, hogy a közeljövőben még nagyobb pusztulás fenyegeti az emlékeket. A rendszeres gondos leválasztás mutatkozott akkori helyzetemben, hogy megmentsek annyit, amennyit lehet a belső-ázsiai buddhista festészetnek ezekből a remek maradványaiból.”

Idősebb korában, számos világhírű expedíciója után, azt tervezte, hogy felkutatja Afganisztán kulturális emlékeit, valamint hogy feltárja India és Elő-Ázsia történelmi, kulturális kapcsolatainak emlékeit. A kutatóúthoz az afgán kormánytól meg is kapta az engedélyt, és el is kezdődött az expedíció előkészítése. Ez a felfedezőút azonban már nem valósulhatott meg, Afganisztánba való érkezése után, miközben szervezte az expedíciót, Stein Aurél elhunyt. A nagy felfedező sírja a kabuli brit temetőben található. Családi levelezését, hatalmas könyvtárát, kézíratait a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta.

Az expedíciók sikereinek elismeréseként Stein Aurél számos díjban és kitüntetésben részesült. Többek közt megkapta a Royal Geographical Society aranyérmét, a müncheni Geographische Gesellschaft elismerését, a bombayi Royal Asiatic Society Campbell-emlékérmét, az Academie des Inscriptions et Belles-Lettres Stanislas Julien-díját, a Királyi Bajor Akadémia Hardy-díját.

Főbb művei: Belső-Ázsia kizsarádásának kérdése. *Földrajzi Közlemények* (1911), *Indiából Kínába* (1923), *Legbelsőbb Ázsia földrajzi hatása a történelemben* (1925), *Nagy Sándor nyomdokain az Indushoz* (1929), *Az indó-perzsa határvidék ősi története* (1935).

Felhasznált irodalom

- Felföldi Szabolcs: *Stein Aurél. Egy rendhagyó életrajz*. Palatinus, Budapest, 2015.
 Kelecsényi Ágnes: *A Selyemút rejtett kincsei. Stein Aurél és az Ezer Buddha barlangtemplomok*. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 2007.
 Stein Aurél: *Homokba temetett városok. Régészeti és földrajzi utazás Indiából Kelet-Turkesztánba 1900–1901-ben*. Lampel R. Kk. (Wodianer F. és fia) R. T. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1908.
 Stein Aurél: *Ősi ösvényeken Ázsiában. Három kutató utam Ázsia szívében és Kína északnyugati tájain*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1934.
 Stein Aurél: *Romvárosok Ázsia sivatagjaiban*. Kir. Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 1913.
<https://terebess.hu/keletkultinfo/steinaurel.html>



Lőrincz Márta |

A válaszúti 18. századi kastély egykori berendezése

A barokk udvarházzal átfogó képet ad egy 1809-es inventárium

Az

ismét régi pompájában tündöklő válaszúti kastélyt mai formájában br. Bánffy Ádám (1847–1887) és neje, Wesselényi Mária (1850–1922) építkezéseinek, illetve fiuk, Albert (1871–1945) és neje, Montbach Sarolta (1895–1955) alakításainak köszönhetjük. Az eklektika különféle stílusjegyeit – klasszicista, neobarokk, neoreneszánsz – felvonultató kétszintes, manzárdtetős épület közvetlenül az országút mellett áll. Arányos szerkezeti elrendezését a hangsúlyos, timpanonos lezáródású középrizalit még inkább kiemeli. Az országútról egy díszes vasrácsos kapun keresztül lehet megközelíteni, szerény főbejárata is az út felőli homlokzaton van, egy kis kiugró verandával a középrizalithoz csatlakozik, innen nyílik az előcsarnokba. A kastélyhoz méltó módon kialakított díszes, oszlopos, portikusszal és

terasszal rendelkező homlokzat az egykori tóra, a tó körül kialakított parkra nézett. A kerti homlokzat legszebben kialakított, terasz fölötti timpanonjában az építető Bánffy és Wesselényi kettős címere kapott helyet. Az egykori 4,5 hektáros angolkert a szomszédos bonchidai birtokkal állt összeköttetésben. Kialakítása szoros tájképi kapcsolatot feltételez a két birtok között: tervezője, Hein János a galambházas tó mögött vadaskertet és fás ligetet is kialakított, amelyek a bonchidai birtokra vezettek. Az 1947-ben államosított épületben 1967 és 2007 között kisegítő iskola működött. 2005-ben a tulajdonos Kolozsvári Megyei Tanács a kastélyban egy majdani konferencia- és kulturális központ megvalósíthatósági tanulmányát rendelte meg, majd sokévi huzavona után 2023-ban sikerült átadnia a felújított épületet a nagyerdeműnek.



A homlokzat legszebben kialakított, terasz fölötti timpanonjában az építető Bánffy és Wesselényi kettős címere kapott helyet

„Egy stýlnélküli kastély”

Az eklektikus külsejű kastély kortársi megítélésben „egy stýlnélküli kastély”-nak tetszett, leginkább tulajdonosa, báró Bánffy Ádám sokrétű művészi hajlamai és szerteágazó érdeklődési köre miatt tartották számon. Kastélya adta a keretet, mintegy lenyomataként egy átgondolt lakberendezői programnak. Fafaragó, asztalos, porcelánkészítő, fazekas, cimbalmos volt, mind-mind egy emberben összpontosulva. Ami a porcelánművészetet illeti, egy szép tálat még 1875 körül készített Meissenben, „Ezt a tányért festette Lossonczi báró Bánffy Ádám 1875-ben Galánthay gróf Eszterházy Jánosnak” felirattal. A kék alapozású tányér aranyozott díszítéssel készült, griffmadaras és növényi motívumokkal. A középrészen vastag aranyász és virágfüzér keretében címerábrázolás: koronát és kardot tartó griff, fölötté kilencágú korona.



Bánffy Ádám először (1875 és 1880 között) a földszinti ebédlő faragott mennyezetét készítette el

A korabeli sajtóban² is nyomon követhetjük a magyar kultúra ismertetésében betöltött szerepét, alkotásai országos és világkiállítások méltó szereplői. Fafaragásának termékei közül jelentőségben az 1878-as párizsi világkiállításon bemutatott ebédlőgarnitúra emelkedik ki, amely a magyar pavilonban a magyar iparművészetet hívatott bemutatni. Az egy ebédlőszekrényből és két hozzá illő székből mára csak a kredenc maradt meg. A bútorok a kastély ebédlőtermének lambériáihoz illeszkedve, tölgyfából készültek. A kariatidás, párkányzatán ördögfej, gyümölcs- és levélfüzéres szekrényhez – korabeli leírások alapján – idomult a két szék díszítése is. Ugyancsak a korabeli források és egy fametszetes ábrázolás mutatják be a már hiányzó képtáblát is, amely a szekrény felső részét borította. A *Vasárnapi Újság* tudósítója révén értesülhetünk a képtábla domborművéről, amely az Ótestamentum salomoni ítéletét ábrázolta.³ Az 1879-es, gr. Zichy Jenő által szervezett székesfehérvári kiállításon a báró egy cserépkályhával vett részt, Veress Ferenc és Fischer Mór kiállított tárgyaival együtt képviselve Kolozsvár kézműiparát és gazdaságát. Az akkori kolozsvári *Magyar Polgárt* tudósító Teleki Sándor a kiállító bárót a kiállítás *fortissimus vir*-jeként magasztalja.⁴ Az alkotó méltó érdemeként a kiállított kályha a gödöllői rezidencia dohányzójába került, mint a báró ajánléka Ferenc József császárnak. Ripka Ferenc a gödöllői kastélyról készített leírásában a királyi lakosztály dohányzószobájában helyet kapó csempekályhát a szoba berendezése legszebb díszének

tartja. Napjainkban a Gödöllőn látható darab – Honfoglalás-kályha – rekonstrukció.⁵ A gödöllői kályha módosított változata a választúti, amely az épület ebédlőjében ma is teljes pompájában látható.

A méltatók

A hajdani berendezésről, az épület helyiségeinek, egyáltalán a kastély rendeltetésszerűn használt állapotáról Kelemen Lajos leírásából kaphatjuk a legteljesebb képet. Ő az I. világháború után járt Válaszúton. Bíró József *Erdélyi kastélyok* című művében méltatta a választúti kastélyt, a birtokhoz kötődő építéstörténeti adatot közölt még B. Nagy Margit. Újabban a Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt erdélyi arisztokrata családokat és kastélyaikat összegző könyvében olvashatunk a választúti Bánffy-kastélyról. Szakirodalmi szempontból Sisa József közöl érdembeli információkat az épületről, leginkább stílusbeli hovatartozását emelve ki. A választúti birtok és rajta lévő egykori és mostani épületekről a teljesség igényét szem előtt tartva összegző leírást Bordás Beáta közölt az erdélyi historikus kastélyokról szóló könyvében. A felettébb olvasmányos és részletgazdag kutatás a szakirodalomban napjainkig fennforgó tévedéseket igazít helyre, felvázolva a lehető legpontosabb építéstörténeti folyamatot, a hajdani épületek sorsát, az évek folyamán alakuló birtokos viszonyokat.

A jelenlegi választúti Bánffy-kastély építéstörténeti kutatását Bordás Beáta előtt jómagam is elindítottam egy BSC-szintű szakdolgozatért.⁶

Kutatásaim során a Kolozsvári Állami Levéltárban, a Bánffy család levéltári anyagát vizsgálva néztem át több irat között azt az 1809-es inventáriumot, amely a 18. században már meglévő barokk udvarházzal ad képet. A leltár beírási beadás okán készült, pár év múlva ismételték meg reinventárium néven.⁷

A barokk kori előd

A választúti bárói kastély építési pontos ideje ugyan nem derül ki a forrásokból, de már a 18. században is állott itt egy udvarház, mivel 1792 és 1803 között itt tartották Doboka vármegye közgyűléseit.⁸ Erre vonatkozóan a következőkben előterjesztett inventáriumban szereplő *Cancellaria ház*, mint a második szint egyik helyiségének megnevezése is alapot ad.

A levéltári forrásokban a bárói címszerző Bánffy Farkas (1700–1761) idején ezen birtokrész még csak udvarháznak való telekként szerepel.⁹ Fia, br. Bánffy György (1739–1805), a későbbi vármegyei főispán viszont már Válaszúton lakott feleségével, Wesselényi Zsuzsannával (1743–1800). Ezt a lakot T alakban jeleníti meg az első katonai felmérés térképe (1769–1773) a jelenlegi kastély helyén. Bordás Beáta, összevetve a források időintervallumait, az udvarház építésének idejét az 1764-től 1773-ig tartó évekre teszi.

A báró Losonczi Bánffy György tulajdonában lévő birtok a falu keleti szélén, az országút mellett terült el veteményessel, gyümölcsösökkel és csűrökkel együtt. Az udvarház és a hozzá tartozó gazdasági épületek egy fallal körülvett udvaron helyezkedtek el: az udvarra bevezető kaputól délre a cselédház, mosókonyha, sütőház, szakácsház kapott elhelyezést egy épületen belül, de külön traktusokban, míg a kétszintes, tornácos udvarházhoz a kaputól egyenesen vezetett a járás.

A leltár részletesen tárgyalja az épületben található helyiségek állapotát, elhelyezkedését, berendezését.

Az épület alsó szintjén a tornác szolgál kiindulópontul a helyiségek beosztásához: a tornác folyamata az ebédlőpalota, ez körül sorakoznak a többi helyiségek. Így a tornácra belépve jobbra, vagyis délre a lányok szobája következik hozzacsatlakozó árnyékszékekkel és bolttal, amely már a tornácra néz, többé-kevésbé ép üveges, és belülről fa-, míg kívülről vasráccsal ellátott ablakival. A következő helyiség a kisasszonyok szobája, amelyet a nevelőnő szobája köt össze a lányok szobájával, ide délről



Az ebédlő mennyezetének zárópárkányán 21 darab fagyám látható, amelyek családi címereket tartanak, a címerek között a párkányon Bánffy Ádám őseinek nevei jelennek meg, leszármazási sorrendben

nyílik ajtaja. A nevelőnőnek szánt lakóhelyiség a keleti irányú bárói hálószobával is összeköttetésben van egy bolt-hajtásos, ajtó nélküli bejáróval. A báró részére fenntartott hálószobából a nappaliba irányít a leltár. Innen északi irányt tartva a *Nappali Ház* következik, majd az *Ebédlő Palota*. Mint az épület reprezentációs központja, közlekedési igazodópont is: „a közelebb megírt Nappali Házból ugyan észak felé jöve vagy az *Ebédlő Palota*. Melynek az Udvar felől bejáró Ambitusrol, közfele nyíló gyöngyszín festékű nagy ajtaja francia zárral, s ahhoz való fordító és bészáró kulcsaival s két bévonó vasaival úgy s nemkülönb. Ezen ajtóval átal ellenbe levő s a Veteményes kert felől való Altanyra kijárni szolgáló s gyöngyszín festékű s hasonlólag két felé nyíló nagy ajtó is francia zárral és ahhoz tartozó fordító kulcsával s két bévonó vasaival minden hijjánosságok nélkül vagynak.”

Az ebédlőpalotából északra a vendégek számára fenntartott szoba, majd az épület északi szegletén (sarkán) megjelölt báró nappali háza következik, ahonnan a nyugati oldalon található egyes ajtón közelíthető meg az

ugyancsak a báró használatában lévő kis hálószoba. A két helyiség ajtaja közötti közlekedő két oldalában, a kőfalba építve két árnyékszék is helyet kapott. A kis háló házból – melynek egyes ajtóval a tornácra is kijárást biztosít – most már nyugati irányba haladva a *Prefektusi ház* következik, amelyen keresztül ismét a tornácra lehet kijutni. A leírás a prefektusi szoba jobbra lévő szegletében is megemlíti egy árnyékszékét, romladozó állapotban ugyan. Az alsó szint északi részén két külön bejárattal helyiség is található, az egyik a lépcső alatti kamara, amely a béres szekerekhez tartozó eszközök tárolására szolgált, a másik az *Instructori ház*.

A tornácra indul a második szintre vezető lépcső, azaz a felső traktusra vezető *grádics*. A felső szintet készületlennek jelöli a leltár, azonban két helyiség itt nevében már hordozza is a használatot: az egyik a *Felső nagy palota*, másik a *Cancellária ház*.

A helyiségek ajtajai festetlenek vagy gyöngyszín festésűek, egyes vagy szárnyas ajtók, egyfele vagy kétfele nyíló, bevonó vassal vagy kulcsos zárral, leginkább francia zárral ellátottak vagy

zár nélküliek, általánosan vassarkakon forgók. Az ablakok általában üvegből vannak, nem ritka a törött vagy hasadozott üvegszem, fa zsalugáttal is rendelkeznek, sőt helyenként rácsozottak kívül is, belül is.

A bútort az helyiségek funkcióihoz kötött, de mindegyik szobában általánosan megtalálhatóak ülő-, fekvő- és tárolóalkalmatosságok. A reprezentáció szintere itt is a nagy ebédlőpalota, ám a báró hálószobájában is talál a leltározó több értékesnek látszó ládát, tárgyat. A berendezés főbb tárgyai e barokk kori udvarház esetében is a székek és asztalok.¹⁰ A vagyonságot jelenthetik a gazdag megmunkálást sejtető rakottas, vagyis intarziás bútorok, a két márványasztal, a muzsikáló állóóra, a majd minden szobában fellelhető festmények és tükrök sorozata. A lakályosság és kényelem is ugyanakkor szerepet kap, amelyet főként a virágos vagy hasonló anyagú és színű huzatok díványok, kanapék képviselnek. Az igényesség fokát mutatja az egyöntetű színhatásra való törekvés, amikor a szoba a kályha, kemence színéhez illeszkedik a bútortartó színe is.



Az emeleti galéria korlátjának alsó részében kartusokba vésett moralizáló feliratok szerepelnek

Egy-egy szoba tartozékai között régi darabokat is talált az összeíró, vegyesen kevés értéket képviselő – mint „avaték festetlen ágyfa vagy régi módi kaszten” – és nagyobb értékű hordozó bútordarabok – „rézcirádás márvány asztal” – is pompásan megfértek egymás mellett. Az egyes tárgyak közül érdemesnek látszik kiemelni az almáriumot, melyet több helyiségben és többféle hasznosítással jegyzett fel a leíró: így a nevelőnő szobájában köntöstartó almárium, a báró nappali házában lábakon álló kisebb almárium volt, míg az instruktor házában az almáriumot már a tékával tették egyenlővé. Ritka kivételként az ebédlőben a pohárszék falba beépített változatával találkozott az összeíró. Ruhák, ruhaneműek tartására a fonott, fedeles kosarakat részesítették előnyben, de a falifogasok is részei az egyes szobáknak.

Anyaghasználat szerint a fenyőfa, fenyődeszka még a cselédség szobáiba is bekerül, míg a tiszafa ház urainak, vendégeinek szobabútorzatánál általános. A tölgyfa általában kézműves munkát igénylő asztalok, íróasztalok anyaga. Származás vagy típusjelölő a kaszten nevű ládatípusnál szereplő „bécsi” jelző. A gyantáros, paraszt, rakottas jelzők a bútortartó felületének kezelésére, a kialakítás színvonalára utalnak.

A berendezés egyes darabjainak részletes bemutatása – a helyiségek szerint – alább következik.

Az első helyiség – ugyan az udvarházon kívül – a gazdasági épületek sorában a cselédház, ahová egyszerű, mondhatni ütött-kopott bútortartók kerültek, csak a legszükségesebb mértékben.

Anyaghasználat szempontjából is a kevésbé értékes fűrészdeszkát részesítették előnyben, díszítésre mondhatni egyáltalán nem áldoztak, legjobb esetben is csak festett bútorok jöhettek szóba. Általánosan használt jelzőjük a közönség, amely a bútortartó faanyagának természetes színére utal.¹¹

Alvóalkalmatosságként fűrészdeszkából készített ágyfát találunk, elhasználtságára a viseltes jelző utal, ruhaneműek tartására kilencfogú fali fogast használtak, illetve ágyneműk, alsóneműk tárolását szolgálhatta a körülbelül 120 cm hosszúságú vászontartó retesz láda. Tárolásra még a zár nélküli, falba épített almáriumot említik. Asztal és szék is állt a cselédlakban, így a 100 cm hosszúságú szakácsasztal, mely lábossal együtt szerepel, illetve a két darab egyes szék közül az egyik használhatatlanságát ki is emeli a leíró.

Az udvarház maga a gazdasági épületekkel szemben állott. A kőből épített kétszintes épületből elsőként az alsó tornácról jobbra nyíló *Leányok házá*nak berendezésével ismerkedhetünk meg. A szoba fűtésére téglából, vörös kályhacsempéből rakott vaslábon álló kemence szolgált. A bútortartó faanyaga fenyőfa: kétajtós almárium, kopottas festett, háromfiókos kaszten, mely esetében a leíró a „régimódi” tulajdonságát emeli ki. Feltehető, hogy már nem divatos, régifajta bútordarabról van szó. Asztalként kétfajta is helyet kapott, mint a 4 sing hosszú szakácsasztal lábbal, és a 2 sing hosszúságú ebédlőasztal. A bútortartó nem épp kellően karbantartott, hiszen egyik asztal lábtartója, másikkal fiókjá hiányzik. A tizenkét fogú karos,

falra szegzett fogas festetlenségét emeli ki a leltár.

A leányok házában külön tárolásra szolgáló kisebb helyisége a bolt, melyben különféle mesterségbeli eszközök mellett bútorok is állnak: fenyőfa párkányos és festetlen kis asztal lábával együtt, de fiókjá nélkül, eltett ételmisszereknek való, lábon álló almárium, melynek tizenkét fiókjá van, ezenkívül négyrekeszű polc, fali fogasok többfélék, két darab kredenc – egyiknek többéjjel hosszú, másikkal kerek.

A soron következő helyiség a *Kisasszonyok Háza*, melynek bútortartó lakóinak igényességét is tükrözi, főként az intarziás díszítettségű kaszten és kisasztal révén: faragott kőlabakon álló zöld mázas kemence, rakottas háromfiókos kaszten, olajsínű ruhatartó almárium, fehérnemű tárolására szolgáló vesszőből fonott kosár, fenyődeszkából való ágyfa, tarka kartonnal bevont, töltött egyes szék, kis asztal tölgyfából és tiszafából, valamint rakott és fodros fedelű asztalka és tölgyfa bölcso.

Jákó Zsigmond szerint a kolozsvári 16–17. századi otthonbelső területén tett megfigyelései alapján a rakott és fodros bútorok a gazdag réteg kiváltságát képezték, azon is túl a „legmódosabb kivitelezésűek” között tartották számon az intarziával, falemezekkel borított darabokat.¹² A gyakran előforduló rakottas, lakozott tulajdonságok is a vagyonos réteghez való tartozást mutatják.

A *Mámseli szobában* mindössze zöld csempéből kirakott téglakemencét és egy fenyődeszkából készült ágyfát írtak össze.

A leltár részletesen tárgyalja az épületben található helyiségek állapotát, elhelyezkedését, berendezését.

A *Háló Ház* berendezési tárgyai: négy, méretben különböző festett ágyfa, egy festetlen ágyfa, több íróasztal tiszafából és tölgyfából, megmunkálásuk szerint rakottasok, illetve törpelábú kis asztal. Ülőgarnitúra részeként tartható számon az ugyanolyan színes huzattal bevont nagy karosszék, egyes szék és párnás dívány. Ruháneműk tárolására ismét a vesszőből font kerek kosár tűnik fel, valamint ruházkodással összefüggően „olosz falat” is kiemel a leltár, megemlítve róla, hogy ágy elejébe való.



A tervek szerint a 2023 novemberében átadott, felújított Bánffy-kastély kulturális és közösségi központként működik majd

A szoba fűtésére két kemence áll rendelkezésre: zöld, nagyméretű csempezemekből kirakott, tornyos formára kialakított mindkettő. Számukat a kis méretükkel lehet magyarázni. A berendezéshez a falon függő nagyobb és kisebb rámásképek, illetve a falra akasztott acélból készült nagy tükör is hozzátartozott.

A háló házat a *Nappali Ház*tól már ajtó választja el. A kétféle nyíló, gyöngyszínűre festett nagy ajtó az általánosan vörös szín által uralt térbe vezet: az itt is tornyosra rakott kerek kemence nagy kályhaszemei *krispán* színűek, ahogyan az egy garnitúra részét képező, sötétvörös anyaggal bevont kanapé, karosszék és egyes szék is. Mind tiszafából készült. Ez a fajta ismétlődik meg a több kis asztal esetében: a háromlábú, ezüstös párkányozású kerek kisasztal, a négylábú, réz cirádákkal díszített márványközepű asztalka kerete is tiszafa, ahogyan a teljesen márványból lévő négylábú, négyszög formájú nagy asztal és az ugyancsak négyszögű kis asztal is. Ezekon kívül még két darab bécsi kasztent is megemlíti a leltár. A falak díszeként két nagy, rámás acéltükör és két rámás kép említtetik meg, míg a „compositio óra” valószínűleg a nagy márványasztalon kapott helyet.

Az alsó szint másik reprezentációs terme a tornácról nyíló *Ebédülő Palota*. Itt melegedésre a faragott kőlabakon álló, vasból öntött kemence szolgált. A terem díszle lehetett a fal mellett lévő, üvegablás tokba foglalt nagy, muzsikáló

állóóra. Bútorok közül a régi időkből maradhatott a két padformájú deszkafedelű ágy. Az ágy fedele viaszos vázsonborítást kapott. Ugyan a viaszos vázsnat a 18. század idején asztalok borítására használták,¹³ de itt védőhuzatként még inkább alátámasztja a bútordarab ülésre is való alkalmazhatóságát.

Az étkezések idejére két nagy asztalt is teríthettek, melyek fenyőfából készült asztallapjukkal bükkfalábakon álltak és toldalékkal is rendelkeztek. Az asztalok körül kifakult zöld színű tizenkét darab, bőrrel borított egyes szék állott. Az ételek előkészítésére használhatták a lábosokkal együtt lévő két asztalt: a „tráncsérozó”-t, mely inkább húsfajták feldolgozását szolgálta és – a lábosok jelenlétéből, illetve a hosszából ítélve – feltehetően a másik a fennebb is sorolt szakácsasztalt rejti. Az ebédülő felszereltségéhez tartozott a pohármosásra használt, rézből készült, kétfülű, hosszúró formájú nagy medence, az ivóvizet tároló kerek hordó és a kenyérféleségnek való retesz fenyőláda.

Minden ebédlők ékessége, a pohárszék itt is megtalálható. Hasonlóan az almáriumokhoz – itt a ritka kivételként egyikeként – falba építették.¹⁴ A két részből álló gyöngyszínű darab, felül üveges kétszárnyas ajtót kapott, alsó, kétféle nyíló deszkaajtóit pedig be is lehetett zárni. A pohárszékben porcelánedényeket és asztalneműket tároltak: különböző formájú leveses tálak, húsos és zöldségstálok külön, festett tálak, csészék, külön borfajtáknak megfelelő üvegpoharak és kancsók, abrosz, gyertyatartó és koppantó jelentették a gazdagság kis térbe bezárt fogalmát. Az üvegpoharak közül kettőt, elnevezéseikből kiindulva, feltehetően vallási ünnepekkor használhattak: az „*Urnak való üveg pohár*” talán úrvacsoraosztáskor, míg a „*Rusalisnak való üveg pohár*” pünkösdi idején került használatba.

A palotából északra a *Vendég Ház*ba vezet az út, melynek berendezése a már megszokott egyöntetűséget hordozza. A tűzispán színű mázas kályhaszemekből kirakott, tornyos kemence javításra szorult, de a vendég kényelmét és a vendéglátó igényességét a bútorregyüttesek fenntartják: a zöld krádlis huzatú párnás kanapé, egy karosszék, valamint hat egyes szék is a két márványkő kisasztal és másik két régi fajta tölgyfa, négyszögletű kisasztal körül állhatott. Alvásra egy kisebb és két nagyobb ágyfa szolgált. A szoba díszítését a falon függő rámás acéltükör és egy nagyméretű festmény jelentette.

Az északi irányt megtartva a vendégek szobájukból elindulva, a ház

urának fenntartott nappaliban is időzhettek. A *Báró Őnagysága Nappali Házában* fűtésre egy kisméretű, vasból öntött kemence állt. A nappali tartózkodást az ágy hiánya is alátámasztja. Berendezése virágos huzatú dívány, ugyanilyen borítású hat darab egyes szék, egy intarziás és egy lakozott kaszten – mindkettő háromfiókos, egy tiszafából készült négyszögletű kisasztal és egy régi, intarziás, ismét csak négyszögű kisasztal. Itt az elmaradhatatlan, falra akasztott acéltükör kerete párkányos megoldású.

A *Báró Úr Őnagysága Kis Hálóját* csupán egy festetlen, egyes ajtó választotta el a nappalától. Berendezésében az értékeket őrző ládák, szekrények kaptak hangsúlyt: lakkos, tiszafából készült kisméretű almárium, fenyőfából készült festetlen téka, intarziás, rácsos íróasztal, bőrös láda, pántos kicsi láda – mind bezárva. Kényelmet a tengerszínű krádlival bevont párnás kanapé nyújtott, melyhez töltött párnák is tartoztak. Hasonló huzatot kapott a karosszék és a hat darab egyes szék is. Az ágyfa és a fogas fűrészesdeszkából készült. A személyes kedvtelés jelét adja a gordon hegedű, a gazdagságot emeli ki az arany rojtos, vörös posztó nyeregtakaró és a tizenkét darab, üveggel borított „alabástromból való kép”, amelyek számuk után ítélve talán a tizenkét stációt jeleltették meg.

Az alsó szint *Prefectusi Házában* a Válaszúton működő postai felszerelés több tartozéka mellett fiókos íróasztalt, régi ágyfát, régi zöld posztós karosszéket és egy almárium-pohárszék kettőségét ötvöző bútordarabot talált a leltározó.

Az *Instructori házban* régen használt darabok sorakoztak, mint a „festett almárium, vagyis téka”, a gyöngyszín festésű, fiókos íróasztal a rajta álló tékával együtt vagy a nádból font egyes székek. Az itteni esetben az almárium megnevezés, ahogyan a leltározó is pontosan megjelöli, a téka szerepkörét vette át, tehát bezárt ajtójú, falba épített, polcokkal ellátott fali fülkét¹⁵ képzelhetünk el. Az asztalon álló téka is elterjedtebb volt a 18. század folyamán, néhol könyvvállványként, másol az ajtós asztali téka akár három fiókos is lehetett.¹⁶ Jelen esetben a leltár minden zár nélkül valónak jelöli meg. A falitéka helyét vehette át a falra függesztett, fűrészesdeszkából készült, háromrekeszű polc.

Még a szokványos ágyfát és a fali fogast kell megemlíteni.

A második szint helyiségei – az emelet átalakítása vagy éppen elhanyagoltsága okán – mint a *Felső Nagy Palota* és a *Cancellária Ház* inkább raktárként volt



Az egykori 4,5 hektáros angolkert a szomszédos bonchidai birtokkal állt összeköttetésben. Demeter Zsuzsanna felvételei

hasznosítva, ahogyan a bennük talált tárgyak tükrözik. A palotában a mosásra alkalmas mángorló, osztováta, fonókerék, gyümölcsaszaló mellett ágyfa alja nélkül, többféle asztal, régi festmény stb., míg az egykori tanácsteremben új bútorok darabjait hordták be.

Az egykori berendezés általánosan nem a fényűzést mutatja, hanem tulajdonosainak vagyoni helyzetét tükrözi. A bútordarabok sokféleségén, igényes kivitelezésük folytán okkal mondható el, hogy a gazdagság mutatkozik meg. Ám a befejezetlen, még átépítés vagy átalakítás is érződik egyes helyiségek tartozékaiban, ugyanis az összeírást olvasóban hiányérzet alakulhat ki egyes helyiségek mintha befejezetlennek tűnő berendezésében.

A fentebb bemutatott 18. századi udvarházat – a mai kastély elődjét – a főispán fia, György örökölte, aki – a bérbeadások alapján következett¹⁷ – nem lakott Válaszúton. A bárói részirtok 1825-ben az egyik bérlő gróf Bánffy Ferenc özvegyéhez, gr. Donesmárki Josefához (1789–1824) került. Későbbiekben az elhunyt gróf örökös tesvérei közül gr. Bánffy Dénes (1776–1854) építkezett az összevont grófi és bárói birtokokon. Ekkoriból származik az a téves feltevés,¹⁸ hogy a mai kastély elődje a gróf által épített angol lovagvárak stílusában felépített istálló és lovaglőiskola. A már meglévő udvarházat az 1848–49-es forradalom és

szabadságharc idején a román felkelők megrongálták. Az újjáépítő br. Bánffy Albert, a bérbeadó György báró fia, aki révén ismét a bárói ághoz került a válaszúti birtok. Ismételt javítást 1870-ben eszközölt a báró, feltehetően fia, br. Bánffy Ádám Wesselényi Máriával kötendő házassága alkalmából. A házaspár, és majd fiuk, Albert, és felesége, Montbach Sarolta a régi, barokk kori udvarház átépítése, bővítése által kapjuk meg a mai eklektikus formátumú úrilakot.

Felhasznált irodalom

- B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben. Művészettörténeti tanulmányok*. Kriterion, Bukarest, 1970.
- B. Nagy Margit: *Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiek látták*. Kriterion, Bukarest, 1973.
- Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt: *„Isten segedelmével udvaromat megépítettem...” Történelmi családok kastélyai Erdélyben*. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2012.
- Bíró József: *Erdélyi kastélyok*. Új Idők Irodalmi Intézete, Budapest, 1943.
- Bordás Beáta: *Erdélyi kastélyépítészet a historizmus korában 1840–1914. Az egykori Kolozs, Torda-Aranyos és Alsó-Fehér vármegyék kastélyai*. Polis Könyvkiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016.
- Horváth Hilda: *Régvolt magyar kastélyok*. Gemini Kiadó, Budapest, 1998.
- Hodor Károly: *Doboka vármegye természeti és polgári ismertetése*. 1837.
- Jákó Zsigmond: *Az otthon és művészete a XVI–XVII. századi Kolozsvárott*. In: Bodor András et al. (szerk.): *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Tudományos Kiadó, Kolozsvár–Bukarest, 1957.
- Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*. II. kötet. Kriterion, Bukarest, 1982.
- Murádin Jenő: *Egy művészetkedvelő erdélyi főúr, br. Bánffy Ádám (1847–1887)*. *Korunk*, 2002/12.
- Ripka Ferencz: *Gödöllő a királyi család otthona*. Budapest, 1896.
- Sisa József: *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon. A historizmus kora*. Vince Kiadó, Budapest, 2007.
- Teleki Sándor: *Emlékeim*. II. kötet. Petőfi Társaság, Budapest, 1879–1880.
- Teleki Sándor: *Egyről-másról. Újabb emlékeim*. Révai Testvérek, Budapest, 1882.
- Varga Kálmán: *A gödöllői kastély évszázadai*. MÁG, Budapest, 2000.
- Vasárnapi Újság*, 1878, 20. szám, 48. szám, <https://epa.oszk.hu/00000/00030/01263/pdf/01263.pdf> (letöltve: 2024. 02. 20.).
- Inventárium Bánffy György udvarában, 1809. febr. 17. RÁL Kvár, Bánffy-fond, 630. Csomó, 42–65; Reinventárium, 1812. július 10. RÁL Kvár, Bánffy-fond, 630. Csomó, 83–105. <https://kepzo.kultura.hu/kepzo-baro-banffy-adam> (letöltve: 2024. 02. 20.).

Jegyzetek

- 1 „Az épület egy stýlnélküli kastély; építője, úgy látszik, ellensége volt a kényelemnek s a formára nem adott semmit, de ott áll.” In: Teleki Sándor: *Emlékeim*. II. kötet. Petőfi Társaság, Budapest, 1879–1880. 194. o.
- 2 *Vasárnapi Újság* 20. szám. 1878. XXV. évfolyam. <https://epa.oszk.hu/00000/00030/01263/pdf/01263.pdf> (letöltve: 2024. 02. 20.). 3 Uo.
- 4 A kiállítás leírása és br. Bánffy Ádám szereplése utóbb megjelent *Székesfehérvári levelek* címen is – Teleki Sándor: *Egyről-másról. Újabb emlékeim*. 1–2. kötet, Révai Testvérek, Budapest, 1882. 165–223. o.
- 5 <https://kepzo.kultura.hu/kepzo-baro-banffy-adam> (letöltve: 2024. 02. 20.).
- 6 Lőrincz Márta: *A válaszúti kastély báró Bánffy Ádám munkásságának tükrében*. BSc-szakkolgozat, 2009. Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Történelem és Filozófia Kar, Művészettörténet, III. év. Hivatkozás: Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt: *„Isten segedelmével udvaromat megépítettem...” Történelmi családok kastélyai Erdélyben*. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2012.
- 7 Inventárium Bánffy György udvarában, 1809. febr. 17. RÁL Kvár, Bánffy-fond, 630. Csomó, 42–65; Reinventárium, 1812. július 10. RÁL Kvár, Bánffy-fond, 630. Csomó, 83–105.
- 8 Hodor Károly: *Doboka vármegye természeti és polgári ismertetése*. 1837. 577. o. és Bíró József: *Erdélyi kastélyok*. 83. o.
- 9 Báró Bánffy Farkas halála után, 1764-ben készített tanúvallatásos birtokösszeírásban a válaszúti birtok egy „Nobilitaris Curianak való pusztájában heverő hely”-ként szerepel.
- 10 B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben. Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1970.
- 11 B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben. Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1970. 115. o.
- 12 Jákó Zsigmond: *Az otthon és művészete a XVI–XVII. századi Kolozsvárott*. In: *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. 377. o.
- 13 B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben. Művészettörténeti tanulmányok*. Kriterion, Bukarest, 1970. 139. o.
- 14 B. Nagy Margit: *Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiek látták*. Kriterion, Bukarest, 1973. 52. o.
- 15 B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben. Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1970. 118. o.
- 16 B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben. Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1970. 123. o.
- 17 Az 1809-es, 1812-es leltárok szerint gr. Bánffy Ferenc, 1821-ben Csíki István a bérbevevő.
- 18 Szathmári Papp Károly metszete alapján. A téves információt feltáró adatközlést Bordás Beáta részletesen közli. In: Bordás Beáta: *Erdélyi kastélyépítészet a historizmus korában 1840–1914. Az egykori Kolozs, Torda-Aranyos és Alsó-Fehér vármegyék kastélyai*. Polis Könyvkiadó, Erdélyi Múzeum-Egyesület. 43–44. o.



Friss szemmel csodálkozunk rá dolgokra

Beszélgetés Kovács Emil Lajos képzőművésszel

Kovács Emil Lajos képeit 2023 novemberében állították ki Kolozsváron a Kányafő Galériában, *Mediterrán impressziók* címmel. Alkotásain erős, rendíthetetlen és kozmikus hegyek vonulnak, tündökölnek, sugároznak, bíborba borulnak vagy fátylat öltenek magukra, és hajnalokat, naplementéket vetítenek vissza: különböző színpompákba és ragyogásba. Ugyanakkor szerves elemei annak az univerzális és erdélyi sorsnak, amelyet vászonra visz az alkotó, és amelynek főhősei barázdált arcú és jellegzetes karakterű emberi figurák, akik balladák, történelmekből, mitikus korokból érkeztek meg. És magát az életet örökítik meg a festői és transzcendens aktusok által. Mindaz, amit megörökít, átkerül az időtlenség dimenziójába, onnan magasodik, és onnan válik szerves részévé a határtalan éennek. Kovács Emil Lajos univerzumában a képek szín- és fényvilága kimeríthetetlen. Különösen a fényvilágok izzása emlékeztet arra a bizonyos „második fényre”, amelyről Camus a következőket jegyzi fel: „Igaz, hogy a formák semmit sem jelentenek a világ világosságára nézve, de az is igaz, hogy e formák is hozzátesznek valamit e világossághoz. (...) A valóságos világ, amely ragyogásával testeket és szobrokat kelt életre, amilyen második fényt kap tőlük...”

Azt tartják, hogy az utazások során önmagunkhoz és a szellemi szférákhoz is közel kerülünk, univerzális igazságokat fedezhetünk fel. Így megfogalmazódik egyfajta utazásfilozófia. Lehetséges, hogy Kovács Emil Lajos számára már körvonalazódott egyfajta utazásfilozófia, amely az élet fölé magasodott, és közel hozta a szabadságot is? És a kozmikus énéllapotok többszörös dimenzióit azáltal, hogy az önazonosságot is újratemtette. Talán ezeket az élményeket és egy lehetséges utazásnapló vázát vitte vászonra? Hogyan élte meg a beavató utazások misztériumait?

– Az élet utazás. Az utazás az élet. Az életfilozófiánkat az értelmezésünk alakítja. Értelmezésünket pedig a tapasztalat, ezért soha nem lehet befejezettnek tekinteni ezt. Tiszteljük a sokat látott embert, de nem az a lényeg, hogy sok helyen megforduljon, hanem hogy ne csak felületileg érintkezzen a dolgokkal. A festészet – amikor minden négyzetcentiméter megmunkáltatik – segít elmélyülni a dolgokban. Ezért értékelendő másképp, mint a mozgókép, vagy akár a pillanatkép (fénykép). Az utazás élménye ilyenképp rögzítve már

filozófia, életfelfogás közvetítése, nem csak képes útinapló.

– Mooji szerint azért jöttünk, hogy megízleljük a káprázatot, majd meghaladjuk azt. Az utazás kihívás, és rejtett és hatalmasabb tért foglalhat el az emberi életben, ahogyan Proust is megjegyzi. Hogyan talált rá a mediterrán tájra és világra?

– A mediterrán világ valahol mindig ott volt a vágyaim között; a közelkeleti mítoszok, a történelem bölcsője, a Biblia világa mindig is vonzott. A bennem már kialakult kép tárgyiasult a helyszínen. Volt, ami színesebb, volt, ami szürkébb volt az elképzeltnél, de ez nem okozott csalódást.

– A mediterrán világ által hogyan vált láthatóbbá és transzparenssebbé az erdélyi táj, és egyáltalán a létezés szerkezete?

– Először oldottabbnak találtam az ottani élményeket, nem is tudtam megfoghatóvá tenni. Az itthoniak kontúrözöttebbek voltak, vaskosabbak. Lassan kezdtem érzékelni az ízkülönbségeket. Általuk árnyaltabbak lettek az itthoni



Római cédrus (Róma)

munkáim is. A balkáni életöröm (nem-törődömség) rávilágított itthoni görcsölődéseinkre is.

– **Hogyan látja a hegyek, emberi arcok / portrék és sorsok viszonyát?**

– Az ember alakítja környezetét, a környezet az embert. Ez a szülőföld lényege. Univerzálisak vagyunk, de meghatározható származási hellyel, odatartozással. Nemcsak odatartozunk, de tartozunk is oda – tartozásunk van.

– **Bizonyos kultúrákban szentnek, a földi és az égi világ találkozóhelyének vélik a hegyeket, Isten teremtő hatalmával és erejével azonosítják, és azt tartják, hogy jóval régebben léteznek a Földön, mint mi, emberek (és azt is feljegyzik, hogy az utolsó idők eseményeihez tartozik az is, hogy a hegyek majd elmozdulnak). Mit jelentenek Kovács Emil Lajos számára a hegyek, amelyek visszatérő motívumokat is jelentenek a festői világában?**

– Nem fetiszizálok a hegyeket, de valóban csak Isten mozdíthatja meg őket, és a hit. Ezért is tiszteletre méltóak minden kultúrában. A hegy a magány – ami transzcendens állapot – helye. Átértékelő szerepe van.

– **Több író is meghihettek a képei: Hajnal Éva, Kozák Mária magyarországi költőket és sorolhatnánk. Hogyan éli meg ezeket a csodákat?**

– Örömmel. Ez annak a bizonyítéka, hogy visszhangra találnak a képeim, akkor is, ha nem találkoztunk. Ez a lényeg! A művészetek kiegészítik egymást. Nem függenek egymástól, de értékesebbé tehetik egymást.

– **Saját vallomása szerint a táj által sok mindent ki lehet fejezni, és kívülről**



Lakóter (Nápoly)

szeretné megmutatni, hogy mi zajlik belül, hogy kifejezhesse „a táj drámáját”. Mit jelent ez?

– Minden gondolatot ébreszthet bennünk – hiszen gondolkodó lények vagyunk –, de nem mindegy, hogy melyet. Erkölcsi (ez egy nagyon meghatározható fogalom) fejlődésünk fontos, erről kellene szóljon életünk íve. Ez a hasznos, erre vagyunk teremtve. Ami nem használ, az hiábavaló, sőt káros. Ez szempont számomra a témaválasztásnál, ha ugyan én választom a témát, és nem a téma engem.

– **Az utazás(ok) filozófiájáról a kortárs erdélyi költőnő, László Noémi írja: „Szép, mint életem keresztútja...” Továbbá a Vég nélkül című poémájában így folytatja a gondolatmenetet: A tér mint szervezőelv. Tértusa. / (...) „Beélni pár évtized sem elég. / Lüktet és kapkod, emészt és követ, / forrázza és jegeli a szívet.” Milyen életfilozófiák fogalmazódtak meg Kovács Emil Lajos festőművészen a mediterrán zarándoklatai nyomán és azt követően?**

– Az út, az utazás fontos része az élménynek. Az időtartamuk is fontos. Ilyenkor kerül bennem feldolgozásra a különbségek megélése. Nemcsak belecsöppenni egy kulturális, földrajzi, éghajlati másságba, hanem megélni az átmeneteket. Ennek gondolkodásformáló (filozófiai) ereje van. Végül is bizonyos szinten ezek az élmények formálódtak képpé és monumentális alkotásokká.

– **Egyik régebbi interjújában többször utal Paul Cézanne festőre, aki lényeges dolgokat állapított meg a látás művészetéről, és aki szerint az idő és a tőprengés lassan megváltoztatja a látást, és végül eljön a megértés is.**

Tőle származik a híres szállóige is: „Ne azt fessük, amit látni vélünk, hanem amit valóban látunk is.” Mi az üzenete Cézanne festészetének (az Ön számára), és hogyan kapcsolódik az igazi látni tudás a megértéshez, és mit jelent valóban látni, nézni és befogadni egy képet?

– A látvány feldolgozása és üzenetének közvetítése a művész feladata. Ez a látvány lehet akár belső is, sőt mindig egy külső látvány és egy belső látás összhangja a kép. Ha csak egy látvány visszaadása, akkor nem művészet; legjobb esetben kézművesség.

– **Mi a valódi vizuális nyelv titka? Mi az, amit más művészeti nyelven kevésbé lehet elbeszélni és kifejezni?**

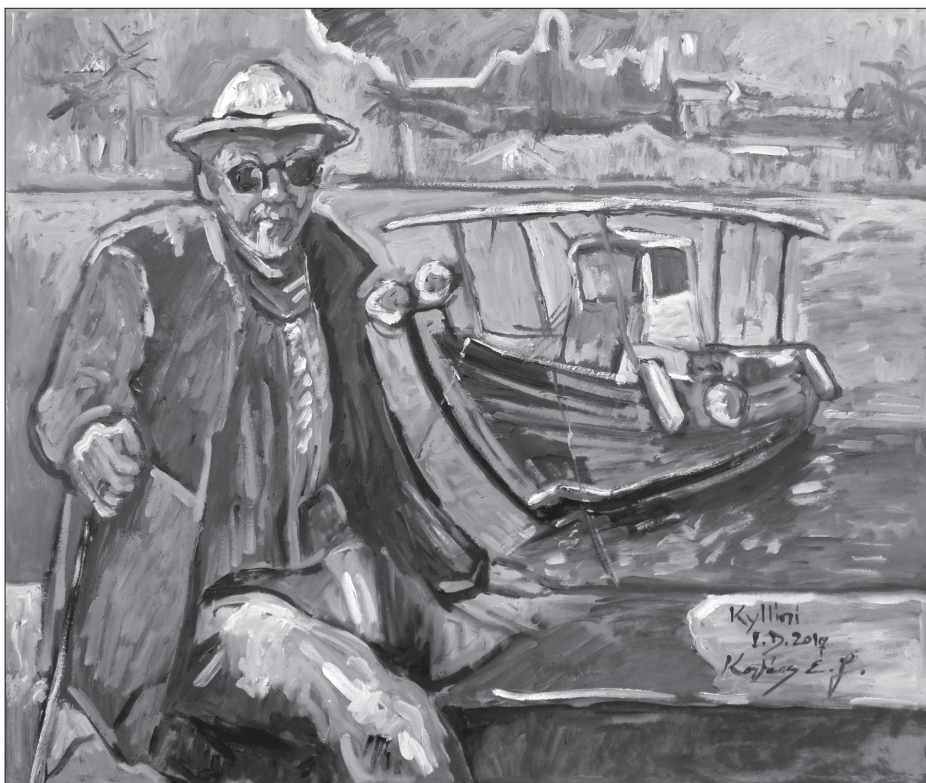
– Talán az érthetőség. Hiábavaló a „nyelveken szólás”, ha azt senki nem érti. A kép nemzetközi, de mégis műveltségfüggő valamilyen szinten. A jó kép kortárs ugyan, de nem szorítja a kor. Időn kívüli, felüli. Ezért nem azonos az idők próbája a kortársak ítéletével.

Az ember alakítja
környezetét,
a környezet az embert.
Ez a szülőföld lényege.
Univerzálisak vagyunk,
de meghatározható
származási hellyel,
odatartozással.

– **Van, aki azt tartja, hogy Kovács Emil Lajos számára Erdély a világ közepe. A mediterrán utazások után ez az alapállás változott-e, vagy változatlan maradt?**

– Ez érvényes marad! Minden megélés, tapasztalat itthon jut érvényre, akár csak Ábelnél az amerikai utazás. Hazahordom gazdagságom.

– **Mit jelent erdélyi tájat festeni? És mit jelent mediterrán tájat megörökíteni? Milyen átfedések és különbségek vannak ezekben az egyszerre lírai és epikai ihletekben? Mert ezek a történetmondó tájak mesélnek is, regélnek is, és elbeszélnek különböző dolgokat az életről, emberről és a helyről. Pontosabban a hely szelleméről. Ugyanakkor a szikrázó színviláguk sűrítettsége mély líraiságot is rávetít a vászakra. Hogyan keletkeztek? Előbb fogalmazódtak meg vizuális nyelven a lírai élmények, és**



A kapitány (Kyllini)

azokat követték a narrációk, vagy fordítva történt?

– Erdély az otthonom, a hazai pálya előnyeivel és az elfogultságokkal együtt. A mediterrán életérzés más. Mindig az emberi jelenlét alakítja a környezetet, ezért a táj mindig közvetíti a benne élők életfelfogását. Nem a hőmérséklet, a tenger, a hegyek kopársága a lényeg, hanem az ott élők jelenlétének világalakító szerepe. Persze a környezet viszáhat a benne élőkre, így ez mindig kölcsönös. Ez a szimbiózis izgalmas, ezt kellett valahogy megfognom. Minden ember előbb lát, és azután értelmezi a látványt. Ez a folyamat a képeimen is tetten érhető. A látvány egyszer csak megszólal, és mesélni kezd. A festőnek először, és azt követően a nézőnek közvetve.

– **Mediterrán környezetben szervezett alkotótáborokban és utazások során készült alkotásokból, másfél évtized munkáiból állt össze a Mediterrán impressziók című tárlat. Milyen kihívást jelentett a mediterrán táj, és önmagában ez a felfedezett világ hogyan nyílt meg színeiben, pompákban, festői tájakban, lendületben és benyomásokban?**

– Első találkozásra is nagyon tetszett – egzotikus, izgalmas volt, de eleinte festészetileg nem tudtam mit kezdeni vele. Más színvilág, más nűanszok. Nem éreztem hitelesnek azt, amit csinállok,

nem tudtam megfogni. Első rácsodálkozásra csak grafikák születtek. Aztán lassan megbarátkoztam vele; hozzá mertem nyúlni színekkel. Kezdtém megérteni az ottani tájak üzenetét. Ehhez persze szükség volt mélyrehatóbb tanulmányozásra festészetileg, történetileg és irodalmilag is. És erre jön a megtapasztalás élménye, amely minden úttal bővült és kiteljesedett.

– **Milyen festői technikákat, megoldásokat, módszereket hív elő a mediterrán táj? Hogyan lehet szemlélni ezt a tájat, hogyan lehet megörökíteni?**

– A saját kultúránk, műveltetésünk nemcsak gazdagságunk, hanem megkötöttségünk is. Nehéz átlépni korlátainkon. Egy ottani képzőművész másképp lát, másképp értelmez, másképp fest. Egy ilyen tábor alkalmával van lehetőség arra is, hogy ezzel megismerkedjünk. Velük szemben hátrányos helyzetből indítunk, de megvan az előnye, hogy friss szemmel csodálkozunk rá dolgokra, és így más területek világosodnak meg.

– **Milyen kulturális ismereteket és élményeket fedezett fel, amelyek talán nélkülözhetetlenek voltak a mediterrán tájak megörökítéséhez?**

– Mindig érdekelt a kulturális háttér, a történelem, a néprajz, de a legfontosabb mindig a jelen, a megélt idő. Nem keresem az archaikust, de a divatálarcait is kerülöm, ezért kevesebb az

urbánus jelenet a festményeimen. Próbáltam nem turista szemmel körülnézni. A képeslapok közhelyei nem rám tartoznak.

– **A festménycímek önmagukban is időn túli mitikus történeteket asszociálnak, és történelmet is felidéznek: Eleni lányai – Zakynthos, Cédrus – Róma, Tűzsziklák meteorja, Albán negyed – Ulcinj, Albán szőnyegárús – Kruja, Muszlim temető, Vörös félhold az Adria fölött – Ulcinj, Polipok, Szent András sziklája – Zakynthos, Péter halat árul, Lakótér – Nápoly, Majdnem Éden – Korfu, Szent Madonna tempoma, Sztávrosz olajfája, Mesélő olajfák – Alykanas, Kétezer év tanúja – Exo Hora, Agios Tyrsos temploma, Kék barlangok – Zakynthos, Levendulás kert – Pompeii, Lagana-si-öböl – Zakynthos, Mediterrán kertek – Montenegró és sorolhatnánk. Ezáltal is közel kerülhetünk a hely szelleméhez. Hogyan történt a névadás és a címválasztás?**

– Minden képnek megvan a maga keletkezéstörténete és narratívája is. Ezek néha személyes élmények, máskor elmesélt történetek képi változatai, de a művészi szabadság érvényesítése is, hogy történeteket szülessen a művész, saját mitológiát hozzon létre. Ennek a misztikája is vonzó lehet. Érdekes tudni a háttérinformációkat, de az ismeretlenség is felkeltheti a szemlélő érdeklődését, amikor benne születik meg a történet. Bár a koncepció létezik az alkotás megkezdése előtt, a cím utána jön; kicsit úgy, mint a születésnél – utóbb következik a névadás.

Nem fetiszálom
a hegyeket, de valóban
csak Isten mozdíthatja
meg őket, és a hit.
Ezért is tiszteletre
méltóak minden
kultúrában.

– **Monumentális, figuratív és sok mögöttes jelentés társul Eleni lányai című festményéhez. Mintha egy életballadát örökítené meg, amely többnyire tekintetek és arcok nyelvén kódolja a narratívát, és a megelevenedő tájnak is ezáltal testbeszéde lesz, és sajátos gesztusokban kezd kommunikálni a befogadóval. Mi a története ennek a festménynek?**

– Ez a kép a görög felszabadulás emlékműve a török megszállás alól. A szereplői létezők, élők, a felszabadultak,



A kis Kosztasz (Zákinthosz)

menekültek utódai. Valóban ballada. Eleni személynév (Heléne, Ilona), de görögöt, Görögországot is jelenti. Jeleni táj, jeleni figurákkal, régi viselettel. Zákinthoszban született, akár a görög himnusz költője.

– **Több kép címe mellett a helynév is meg van jelölve. Ilyen például a Zakyntos-sorozat. A wikipédiai adatok szerint Zákinthosz Görögország nyugati részén terül el, és székhelye az azonos nevű Zákinthosz város a sziget déli partján fekszik. Természeti szépségeinek és festői fővárosának köszönhetően a velenceiek (Homérosz után) Kelet virágának nevezték el. Kívülállóként rácsodálkoznak erre a világra, és ezáltal más módon, más látószögből felfedezni ezt a tájat, valószínű izgalmas, beavatkozó élményt jelentett. A görög szellemiség vagy az ókori görög világ felidézése mennyire volt szükségszerű ennek a világnak a kódolásában?**

– Zákinthosz az első volt, ahová már nem idegenként érkeztem. Már nem turistaként észleltem a jelenségeket, hanem a beavatott szemével láttam. Ez nem kis dolog, hiszen az ötödik utam volt Görögországba. Az addigi utak csak bevezetésnek számítottak. Persze mindig tíznapos periódusokról beszélünk, így azt is mondhatom, hogy negyven nap után be voltam avatva.

– **Idetartozik a Polipok című festmény is, amely lángvörösben izzik. Milyen történeteket alkothatnak meg a polipok a vásznak színterén?**

– Egy piaci élmény után készült ez a kép. Igazából nem ilyen vörösek, de megszenvednek azért, hogy ilyen engedelmesen tudjanak függni. Ennek a szenvedésnek az érzékeltetéséhez használtam a vöröset.

Zákinthoszban már nem turistaként észleltem a jelenségeket, hanem a beavatott szemével láttam.

– **A Szent András sziklája című festmény képi világa mintha zaklatott lenne, örvények és hullámok történetét örökítené meg. Mi a története ennek a képnek?**

– Az igazi történetét nem is tudom. Szent András kolostora állt azon a sziklán; tehát élet volt ott évszázadokon át. Hogy miként lett rommá, azt nem tudom, de maga a mulandósága megérintett.

– **Az Agios Tyrzos temploma, A kis Kosztasz, a Kék barlangok és a Laganasi-öböl című képek különböző témavilágokat**

rögzítenek, de képi nyelvükben van valami azonos. Az, ahogyan a képi rengetegben és struktúrában erős és intenzív történeteket és impressziókat körvonalaznak, egyedi formanyelvet alkot. Mi a történetük ezeknek a képeknek és impresszióknak? Mennyire az impresszionizmus tájai, és milyen technikákat és formákat ötvöznek?

– Valamennyi impresszionisztikus élményből fakad, tehát a látványa fogott meg. „A kis Kosztasz” egy ottani halász kislány. Együtt volt apjával, de őt lehagytam a képről, hogy jobban érzékeltessem az örökség felelősségét, amely által a gyerek az apja helyébe fog lépni.

– **A Cédus – Róma című festménye meglepő pasztellszínei reményt és derűt sugallnak. Talán annál is inkább, mert az égbe réved a cédus, amely betölti a képi dimenziót, és emlékeztet az életfára is. Miféle üzenete lehet a cédusnak, és a sötét zöld színárnyalatok hogyan határozzák meg a lehetséges jelentéseket?**

– A cédus hosszú életű. Több emberöltőnek tanúja, ezért is méltó az életfa szerepére. A háttér csak változó díszlete az állandóságának.

– **Az Ulcinj-sorozatokhoz tartoznak többek közt az Albán negyed, a Vörös félhold az Adria felett és a Muszlim temető című képek. Talán több dinamizmussal és színárnyalattal beszélnek el történelmet, és ezáltal szárnyat adnak a mulandó időnek. A kék-zöld, ibolya-, sárga és narancsvörös színek tobzódása és a megelevenedő történetek áhítata különös csenddel töltik be a képek mögötti univerzumot. Mi a története ezeknek a sorozatoknak?**

– Ulcinj (egy montenegrói város az Adria déli partján) ugyancsak állomása a történelmi egyidejűségeknek. A régi és az új úgy kapcsolódik egymásba úgy, hogy nem érezzük az ellentéteket. Az illírektől az albán árusokig megtalálni véljük a folytonosságot. Ezt persze színekben is érzékeltetni kellett.

– **Az azúr a nappali ég ragyogó színe. Rómában az égistenhez, Jupiterhez kapcsolódik, akinek papjai azúrszínű ruhát viseltek. A keresztény kultúrában a mennyei szférára utal. A Steva Nedele – Petrovac című kép arany Metszete és sötétkék tónusa különböző történeti szálakat is elindíthat a befogadóban. Vajon milyen legendákat teremtett és teremt a festészetben a kék és az azúr színvilág, és ezt a képet mi ihlette?**

– Itt egy magyar naszádot sülyesztettek el, katasztrófa helye. Béke van, de törékeny a lét.



Polipok (Görögország). Kovács Emil Lajos képzőművész alkotásai

– A Péter halat árul és a Szent Madonna temploma című képek is többnyire sötétkék tónusokban örökítenek meg biblikus tájakat. Fenségben, transzparenciában és csillogásban. Milyen élmények kötődnek ezekhez a képekhez?

– A Péter halat árul képet egy hétköznapi jelenet ihlette, mégis azt a bibliai momentumot jutatta eszembe, amikor Péter csalódásában (önmagában, Jézusban, a világban) visszatér a régi mesterségéhez. A Szirti Madonna szigete egy mesterséges sziget a Kotori-öbölben. A cselekvő hit jelképe számomra.

– A mitikus azúrban izzó Pálma a Zakynthos-sorozat darabja ugyan, de a képi árnyjátékok talán ezúttal is felerősítik a legendás kék szín többi rétegeit is, amelyek az édig kapaszkodnak, és talán a naplementék összes történetét felidézik. Milyen képi technikákat használt ezúttal, és a képi technikák miben határozták meg a témát és a jelentést?

– Az örökkévalóság nyugalma ez. Idők rétegződése a kiteljesedésig, és a beteljesedésig.

– A Korfu-sorozatok közé tartoznak az Emlék és a Majdnem Éden című festmények. Címük, harmonikus fényviláguk és a szívárványra emlékeztető színviláguk többféle konnotációt is bevillanthat. Hogyan vált Korfu és a

megtalált, a festői Korfu a rejtett megnyugvás és a belső béke helyévé?

– Korfu a nyárközép csúcса, a forróság és a szabadság végtelenségének teljessége. Itt sikerült az egész családommal együtt nyaraljunk; ezek közös élmények hivatkozásaivá lettek.

– A kapitány – Kyllini című festmény talán mintha egy másik dimenzió darabja lenne. Másfajta karaktert örökítene meg, és másfajta módon jelen jelen a mediterrán tájban. Ki ez a kapitány?

– Kylliniből hatalmas kompok indulnak, és akkor ott van ez az öreg a rozoga bárkájával és azt hirdeti, bárhová elvisz. A magabiztosság szimbóluma a korok változandóságában.

– Sztávrosz olajfája és a Mesélő olajfák mintha képi párost alkotnának, embe-ralakokat is felidéznének, és ugyanazt a világot tükröznék vissza, de ezúttal lobogó és aranyszínű zöld színpompában. Emellett az olajfáknak (művészet) történelmük is van. Talán Van Gogh-nak is van képe olajfáról. A mitikus görög világban a különböző fáknak szellemük volt, és valóban meséltek. Miről mesélnek Kovács Emil Lajos olajfái?

– Az olajfák metaforák. Az olaj a béke, az áldás, a gyógyír. A hosszú élettartam, az örökkévalóság, a gondviselés jelképei. A göcsörtös korpuszuk a szenvedésről és az áldozatvállalásról regél.

– Főleg olajfestéssel dolgozik, de nem idegen tőle az akvarell-, a pasztell-, az akriltechnika sem. Milyen művészi többletet jelenthetnek ezek a technikák?

– A többletet nem a technika adja, az csak eszköz. Számomra az olaj olyan, mint a hegedű a hangszerek között. Mindent el lehet vele játszani. Valójában azonban a munka természete határozza meg, hogy milyen eszközöket használjunk.

– Elmondása szerint kevés színt használ, a hatás azonban abban rejlik, hogy bizonyos színek egymás mellé kerülnek. És mondhatni, hogy a nézőt elvarázsolják ezek a színes csodák, amelyek megelevenednek a képein. Hogyan történik ez?

– Akár a zenében. Csak nyolc hang van, de nem mindegy, hogyan kerülnek egymás mellé. Ez történik a szavainkkal is. Ebben van a varázslat.

Az olajfák metaforák.

Az olaj a béke,

az áldás, a gyógyír.

A hosszú élettartam,

az örökkévalóság,

a gondviselés jelképei.

– Milyen művészi szemléletformát jelent a nagybányai festőiskola szellemi öröksége? És emellett még milyen festői irányzatokat fedezett fel?

– A „nagybányai iskola” valóban szemléletmód, nem stílus, ahogy sokan emlegetik. A természet és természetesség csodálata és leképzése; nem utolsósorban lokálpatriotizmus, hiszen minden kép Nagybányára utal, akkor is, ha portréről vagy csendeletről van szó. Nekem „anyanyelvem”. Szólhatok más „nyelveken” is, de ez az, ahogy gondolkodom, ahogy a világot felfogom. Nem tagadok meg/el semmit, de ezt érzem sajátomnak.

– A mediterrán világok és impressziók tükrében hogyan látja a 21. század emberét, ennek a századnak a metafizikáját vagy apokalipszisét? Hogyan jelenthetett más világot, másfajta belső békét, szabadságot, (menedéket) és más formanyelvet a mediterrán világ?

– Összegzésként elmondható, hogy az időben rejlő időtlenség, állandóság a fő mondanivalója a „mediterrán impresszióknak”. Talán kicsit megállásra bír, és elgondolkozunk rohanásunk értelmén (értelmetlenségén), és megéljük a mulandót is, vágyva a múlhatatlanra.

Szentes Stefánia

A csángó menyasszony és vőlegény

A hagyományok és szokások változnak az idők során, majd maguk mögött hagyják az emlékezetes múltat. Bár a menyasszony öltözete fő ruhadarabjában megegyezik a rendes népviselettel, mégis az alkalomnak megfelelő, sajátos vonásai vannak. Sajnos manapság már alig ápolják az esküvői szokásokat, és a moldvai csángó esküvőkön, hirdetésekben nagyon ritka a hagyományos népviselet használata.

A moldvai csángó menyasszonyi és vőlegényruha nem csupán egy egyszerű öltözék volt, hanem egy színes és részletes kifejezőeszköz, amely a közösség, a család és az egyén identitásához kapcsolódott. Amint a *Moldvai csángó népművészet* (Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő, Kriterion, Bukarest, 1981) című könyvből tudjuk, régebben a *nyírásza*, azaz a menyasszony haj- és fejrevaló viselete abban különbözött a nagyleánytól, hogy az esküvő napján *gecába* font hajára apró gyöngyökkel kivarrt kendőcskét, vagyis *kócinát* feszítettek. A kócina helyett újabban művirág koszorút vagy koronát visel a

menyasszony, melyre a *fátyor* vagy *vol* kerül, amit a *nyíreltől*, azaz a vőlegénytől kap. Ezt virágos *bolddal* (nagy fejű gombostűvel) a kendőhöz hasonlóan tűzik fel. A fátyol föltevését a *vornicsásák*, azaz a nyoszolyóleányok végzik.

A fátyolfeltevés egyik mozzanata a *burkozttatás*. Ezt a keresztanya végzi. Egy kis vékony, kötött, szitaszerű, földig érő fátyollal béburkozta, azaz beborítja a menyasszony egész fejét. A burkozás úgy történik, hogy két hívogató ösztetesz pálcat a menyasszony feje fölött, erre a keresztanya felborítja a burkozót, és a burkozó alatt fordul a menyasszony háromszor, el is vetvén a burkozót, és harmadszor megengedi; ez alatt és végig nagyon sír. Helyenként a menyasszony hajfonatára ezüstsálakból – *sir* vagy *tyir* – álló díszet, a *petyálát* teszik, például Pusztinában, máshol pedig különböző gyöngyfüzéreket (*kiskócina*, *metecsel*) kötnek fel.

A menyasszony kis csokor *buszujo*-kot (bazsalikom) visz magával a templomba. Gajdárban az volt a szokás, hogy amikor a vőlegény a kikérőkkel együtt a menyasszony házához ment, ez az ajtó mögé bújt, a kezében egy csokor – vízzel meghintett – bazsalikommal. Amíg a vőlegény kereste a menyasszonyt, az kiugrott, és a vőlegény arcába csapott a virággal, a legény pedig a menyasszony felé legyintett a palcájával. Ha a menyasszony az ütés elől félreugrott, és a pálca nem találta el, akkor úgy tartották, hogy serény gazdasszony válik belőle, ha viszont eltalálta, akkor a néphagyomány szerint „restes”, lusta lesz. A lakodalom napján éjfél tájban a vőlegény *nyámjai*, azaz rokonai és a menyasszony keresztanyja levették a koszorút, s helyére tették a tarka, kockás *kerpát*. Erre a szőttés fejkendőt tűzték fel úgy, hogy az kétfelől a vállra és a hátra csüngött le. Ettől fogva a menyasszony menyecske volt. A lakodalom alatt a menyecske a kendő végét a fejére



Petyálakészítés Pusztinán



Tűzik fel a virágos boldokat



Pusztinai „párok”. Képek: Szentés Stefánia gyűjtése

felvetve viselte (*föhlánt ruha*), a lakodalom napjára pedig a menyasszonynak *tulpánt* tűztek elöl az övébe úgy, hogy a kendő egyik szöglete elöl lecsüngött a *fótára*.

Az egyik pusztinai ismerősömnek a nagymamája mesélte, hogy tyirt vagy sirt csak azok a lányok viseltek, akiknek nem volt gyermekük. Ezt a mai modern korban már nem tartják számon. Azt is tudni kell, hogy régebben sem keltek egybe népviseletben – akkor is fehér ruhában házasodott a menyasszony, a vőlegény pedig kosztümben. A menyasszonyi fehér ruhát otthon készítették – a gazdagabbaknak pompásabb volt a ruhája, a szegényebbeknek egyszerűbb. A viseletet az eljegyzéstől fogva hordaniuk kellett: ha az eljegyzés januárban volt, a lakodalom pedig júniusban, akkor a menyasszony januártól júniusig minden egyes vasárnap népviseletben, fején koronával és petyálával ment misére. Ha népviseletben voltak a párok, akkor a falu már tudta, hogy lesz lakodalom. Azt is mesélte a népviseletbe öltözött pusztinai ismerősöm, hogy a petyálát, a koronát és a sok kis apró virágot nagyon nehezen tették fel a fejére, sok időt igényelt. A petyála elkészítése is nagyon sok időbe telt, nagyjából tíz személy dolgozott rajta egy egész napon át. Egy másik érdekes szokás volt az, hogy amikor reggel a lányt felöltöztették, a hajába pénzt kötöttek. Így amikor

a vőlegény levette a koronát, a petyálát és a virágokat, akkor megtalálta a pénzt, majd az az övé maradt. A lakodalom utáni első vasárnap a menyecske sárga fejkendőt viselt, amelyet kis apró virágokkal fogtak fel – így mindenki tudta, hogy már menyecske lett.

Szintén a *Moldvai csángó népművészet* című könyv adatai szerint régen a *nyirel*, vagyis a vőlegény a lakodalomkor mindig kucsmát viselt. Kucsmáját az unokák, unokatestvérek búzakaralással, virággal és pávatollal ékesítették. Ezeket a menyasszonya felkerpázásáig viselte, amikor is keresztapja lefosztotta kucsmájáról, jelezvén, hogy már többé nem nyirel, hanem új ember. A kucsmadíszítés közben nyirelpálcát (virágospálcát vagy beltágot) készítettek. Mindkettőre kendőcskét kötöttek. A nyirelpálcát a lány rokonai díszítették különböző virágokkal, mint például szárított nagybotú virággal, szászfűvel vagy gyopárral. A kendőcskének nagy szerepe volt a lakodalomban, mert ezzel ajándékozták meg a lakodalmi előkészületben segédkező rokonságot, a „muzikusokat”, akiknek a hegedűikre rakták fel. Ezzel díszítették a vőlegényt is: a nyakába kötöttek egy szépen kivarrt kendőcskét. Ez azt jelentette, hogy „a nyaka után van még egy nehézség: a felesége, akire gondot kell viselnie”. Manapság a muzikusoknak már nem tesznek kendőcskét, csak a vőlegénynek – emellé neki

pénzt is dugnak a mellkas bal oldalán lévő zsebecskébe. A vőlegény öltözete erre az alkalomra varrt finom gyapotingból (*nyireling*), keptárból – télen a kozsók –, icárból és csizmából állt régen, most már a hirdetések napján rendes népviseletbe öltöznek, az esküvő napján pedig kosztümot viselnek. Ma is őrzött hagyomány Lányikban, hogy az esküvő napján három-négy fiúhívogató egy virágokkal díszített üveg borral elmege kihirdetni a faluba, hogy lakodalom van, és szeretettel várják a falu népét.

Lányikban megmaradt még szokásnak az, hogy az esküvői napon gyalog mennek a misére a menyasszonytól a templomig, közben pedig hujjogatnak: „Le az úton s még vissza, s a gyűrűmet add vissza / Mert, ha vissza nem adod, kitépem a hajadot”; „Vess egy bándát, vess kettőt, teríts fehér lepedőt, / Nem terítek senkinek, csak a mük nyirelünknek”; „Keresztapa gatyája lecsúszott e zinára / Keresztanya nem bánja, három hete kívánja”; „Podorosnak végébe, húst árulnak hitelbe / Bort es adnak melléje, pálinkát es reggelre.” Miközben az úton mennek, a kisebb gyerekek kilepnek a kapun, és amikor közelednek a párok, egy kisebb vödör vízzel leöntik a menyasszonyt, és sok boldogságot kívánnak neki – majd kapnak egy kis pénzt a vőlegénytől, aztán a násznép vonul tovább a templomig.

Mise után a kisebb gyerekek cukorkát kapnak a menyasszonytól, aprópénzt a vőlegénytől – néha idősebbek is sorba állnak, hogy később odaadják az így kapott cukorkát és aprópénzt az unokáiknak. Mise után a násznép elindul a menyasszonyhoz, akinek a kapuja előtt egy asszony áll, és hujjogással várja a párt. Ezek után agyagvázát vagy tálat tör el a menyasszony előtt, hogy legyen neki szerencséje, és várjon rá boldog élet. Majd jön a kalácstörés: a vőlegény anyja a menyasszony fátyollal fedett feje fölött megtöri a kalácsot, majd szétosztja azt a rokonoknak és a jelenlévőknek.

Azt is kell tudni, hogy a csángó falvakban eltérnek az esküvői szokások, a legtöbb helyen a hirdetések napján már nem veszik fel a népviseletet. A modern életmód és a globalizáció hatására sok menyasszony és vőlegény már nem tartja ezeket az esküvői szokásokat. Ennek ellenére mégis akadnak olyan párok, akik büszkén viselik a csángó hagyományokat, és elhozzák a régi ruhák szépségét és gazdaságát az esküvői ünnepségbe. Így az esküvőre való felkészülés egyfajta időtalatossá válik, ahol a múlt és a jelen találkozik egy különleges pillanat erejéig.

Simon Előd

Rév és környéke kincsei

Magyar Zoltán új könyvéhez*

A racionalitására oly büszke ember azonban elfelejti azt, hogy ezekben a történetekben sokkal több tudás, információ jelenik meg, mint amennyi az első pillanatra látszik.

Tapasztalatból tudom, hogy ha a főkonzulátusra meghívó érkezik Révről – egy esemény kapcsán –, akkor az csak jót jelent, mert az esemény egy értékkel bír, és azt közvetítő alkalom, legyen szó a magyar szórvány napjáról, bármilyen megemlékezésről, kulturális rendezvényről, vagy ne adj Isten, könyvbemutatóról. Ezúttal Magyar Zoltánnak *A tündérek vára. Révi népmondák* című könyve bemutatójára kaptunk meghívást.

Arra a kissé parafrázáltan megfogalmazott kérdésre, hogy származhat-e valami jó Révről, azt tudom válaszolni, hogy Révről csak jó és csak szép dolog származik. Az itteni, páratlan természeti környezet mindig is megihlette az alkotók képzelőerejét a múltban is, és a már elkészült műveknek, szellemi alkotásoknak, népi kézműves remek bemutatásának mindig varázslatos otthona volt ez a kis, de történelemben annál gazdagabb település.

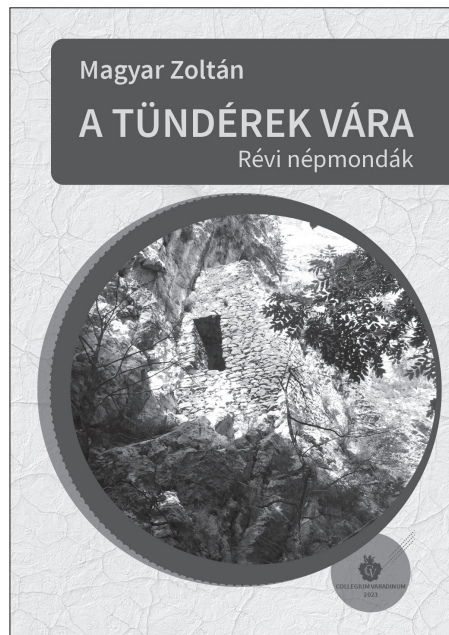
Ma egy olyan könyvnek a bemutatójára gyűltünk össze, amely igazi kincs nemcsak Révnek és környékének,

hanem egész Biharországnak, Erdélyországnak és a Kárpát-hazának. Ha azt mondom, hogy monda, mese, legenda, mítosz, népköltészeti alkotás, akkor valami olyasmire gondolunk, amely az időtlen múltból maradt fenn ránk, gondos kutatás révén gyűjtötték össze, rendszerezve jutott el hozzánk, hogy mi is megismerhessük. Ez egy helyénvaló állítás is, mert valóban így történik.

Így van ez, ha az emberiség nagy civilizációinak eredetmondáira – a világ keletkezését megörökítő nagy elbeszélésekre – gondolok, de így van ez, ha egy nép vagy kisebb csoport, tájegység helyeihez, személyeihez kapcsolódó történetek elevenednek meg előttünk. A 20. és 21. század embere hajlamos ezt a területet egy legyintéssel elintézni, és az mondani, hogy a múlt mesevilágának, hiedelemvilágának a történetei, istenekről, tündérekről, sárkányokról és egyéb lényekről, természetfölötti jelenségekről, a mai tudományosan gondolkodó embert csak megmosolyogtatják. Ennek semmi haszna sincs, ezt nem lehet komolyan venni, időpocsékolás ezzel foglalkozni.

A racionalitására oly büszke ember azonban elfelejti azt, hogy ezekben a történetekben sokkal több tudás, információ jelenik meg, mint amennyi az első pillanatra látszik. Az elbeszélések, történetek ontologikusak, a lét legmélyebb szerkezeteire és összefüggéseire világítanak rá, értékek harca, a jó és a rossz, az igaz és az igaztalan, az értékes és értéktelen küzdelme világlik ki bennük. Ezek a kérdések pedig minden kor emberét érintik, mindig is aktuálisak voltak és maradnak, mert az ember lényegét érintő kérdések.

A történetek betekintést nyújtanak a régmúlt korokba, az akkor élt emberek mindennapjaiba, természeti környezetükbe, megismerhetjük küzdelmeiket a természeti elemekkel, külső ellenséggel, betegséggel, valamint szemünk elé tárul az élet nehézségei mellett vidámságuk, hiszen megtudhatjuk,





Magyar Zoltán (jobbról) A tündérek vára. Révi népmondák című könyvét a helyi református templomban tartott ünnepi istentiszteleten mutatták be 2024. január 28-án

melyek voltak a derűre okot adó események, ünnepek: a betakarítás, a szüret, minden olyan esemény, amely reményt jelentett, és amely méltó volt megéneklésre és megőrzésre. Ezek pedig, ha hiszünk, ha nem, hatással vannak ránk, kései utódokra is. Mert az, hogy a jelenben itt állunk, az ezer szállal kötődik a múlthoz, és meghatározza a jövőnket is. Pontosan ennek a felbecsülhetetlen tudásanyagának a veszélyeztetettsége láttán, már a 20. század elején elindult a népi kultúra, azon belül a népköltészet, népzene, néptánc, népművészet, néphit, népszokások, népi vallásgyakorlás elemeinek, produktumainak az összegyűjtése, tudományos elemzése, rendszerezése, a folklorisztika és az etnográfia, néprajz szaktudományok keretein belül, mintegy eleget téve annak a nemzeti igénynek is, hogy az évszázados, évezredes kulturális értékeket megismerjük, feltárjuk, megőrizzék és megmentsék az utókor számára.

Már akkor felismerték, hogy a 20. századi iparosodó, modernnek mondott és haladónak gondolt társadalmak felszámolhatják ezeket az évszázados, organikus képződményeket. A materialista ideológiájú totalitárius rendszerek pedig csak katalizálták ezt a folyamatot. Most pedig, ami a jövőt illeti, másfajta kihívás előtt állunk.

„A múltat végképp eltörölni” – évtizedekig hangoztatott marxista gondolat, és a 21. századi testvérpárja,

a manapság divatos „minden mindegy, vagy mindegy, hogy kik vagyunk, csak fogyasszunk” globalista-hedonista gondolat helyett épp itt az ideje, hogy a múltat a lehető legjobban megismerjük és stabilan ráépítsünk. Jó lenne, ha ez a gondolat válna meghatározóvá és népszerűvé a jelen és a jövő nemzedékének képviselői között.

A történetek betekintést nyújtanak a régmúlt korokba, az akkor élt emberek mindennapjaiba, természeti környezetükbe.

Ehhez segít bennünket hozzá ez a gyűjtemény is. A révi megismerhetik, újraidézhetik ezeket a mondákat, melyek között szép számmal vannak történetek Mátyás királyról, az igazságosról, a tatárrol, törökről, olvashatunk benne betyármondákat, Rózsa Sándorról szóló történeteket, alagútmondákat, mondákat titokzatos barlangokról, a Körös folyóról, tórol, dombról, nevezetes helyekről, kastélyokról, történelmi emlékekről, híres emberekről, és felsorolni is sok lenne, hogy még mi mindenről. Ezek az évszázados történetek azt bizonyítják, hogy a révi magyarság mélyre eresztette gyökereit szülőföldje

talajába. Mindig is itt akart maradni, meg akart maradni ezen a varázslatos, mesebeli tájon.

Ehhez a megmaradáshoz azonban erő és elszántság kellett a múltban, és kell a jövőben is. Tudatos építkezés és tudatos áldozatvállalás. Mindenekfelett pedig hit ahhoz, hogy értékeinket, múltunk emlékeit képesek legyünk megőrizni.

Ez bizonyára így fog maradni, de csak akkor, ha teljesítjük az Úristen parancsát, amelyet a Mózes II. könyvében így olvashatunk: „És mondd el fiaidnak azon a napon”. De mit is mondjunk el? Mondd el fiaidnak, lányaidnak, hogy élt és él itt egy nép, amely minden viszontagság ellenére istenhitébe, magyarságába, gazdag történelmi múltjába kapaszkodva megőrizte ezt a kis magyar világot, ezt a Tündérkertet.

Ezzel kapcsolatos óhajom kifejezéséhez segítségül hívom Kós Károly polihisztor szavait: „Kérem azért az én Istenemet hívó, igaz hittel, hogy áldja meg maradékimat, kik szeretni fogják és meg is tartják ezt a kis világot itt a nagy hegyek között, és kérem az én Istenemet, hogy nehéz kezével sújtson le azokra, akik megunják és elprédálják otthonukat, földjüket, apáik szeretetét.”

*** Magyar Zoltán: A tündérek vára. Révi népmondák. Collegium Varadinum, Nagyvárad, 2023.**

Takács Gábor

Az ezerarcú Szicília

A hatalmas, 180 személyt befogadó repülőgép simán, zökkenőmentesen halad a kijelölt légifolyosón. Az idő szép, léggyerter nem ijesztgeti az utasokat. Alattunk geometriai rendben kirajzolódó gabonatóblák, kígyózó folyók, hegyvonulatok láthatók. A magasság növelésével felhőkben, majd felhők fölött haladunk célunk, a cataniai repülőtér felé. Egy nyolcnapos szicíliai utazás kezdetén vagyunk, amely során bejárjuk az egész szigetet: Catania, Monreale, Palermo, Letojanni, Etna, Taormina, Siracusa, Noto, majd a Lipári-szigetek, valamint Modica és Scicli látogatása képezik autóbuzsós utazásunk állomásait. Előzetesen azonban hadd szóljunk dióhéjban néhány szót magáról az ezerarcú Szicíliáról.

Szicília 25 700 négyzetkilométer kiterjedésű. Közelebb fekszik Tunéziához, mint Milánóhoz. A sziget már évezredek óta multikulturális, történelmét számos etnikai csoport befolyásolta. A föníciaiak és karthágóiak, rómaiak, görögök, bizánciak, normannok és spanyolok jelentős nyomokat hagytak a művészetekben és az építészetben. A görögök a Krisztus előtti 8. században léptek Szicília szigetére. Az idők során sok várost alapítottak itt, így Cataniát, Siracusát, Taorminát. A 11. századtól a föníciaiak kezdtek letelepedni Szicília nyugati részén. A 9. századtól kezdve a 11. századig a sziget az arabok fennhatósága alatt áll. Érdekességképpen mondanám el, hogy 2015-ben a palermói arab-normann épületeket a világörökség részévé nyilvánították. Szicília virágzó, politikailag erős volt már 1130-ban a II. Roger alapította királyságban is. Napjainkban az olasz állam legnagyobb régiója, egyben a Földközi-tenger legnagyobb szigete. Döntő fontosságú stratégiai térség a mediterrán kereskedelmi útvonalakban betöltött szerepe miatt. Lakosainak száma mintegy ötmillió. Szicíliához tartoznak az északra fekvő Lipári-szigetek (más néven Éoli-szigetek). A szigeten található Európa legnagyobb tűzhányója, az Etna (3370 m magas). Szicília szigetén négy

nagyobb hegyvonulat található: a Szicíliai-Appenninek, a Sicani-hegység, a harmadik hegylánc, amely délnyugaton a tengerig húzódik, valamint a sziget délkeleti csücskében az Iblai-hegység. A négysávos utak kialakításakor a hegyekben számos alagút épült. Szicília történelme rendkívül gazdag, a sziget tele van műkincsekkel, a hegyek vonulatai viaduktokkal. Az elmúlt kétezer évben Szicília a gabonatermesztéséről vált híressé. Elismert termékei az olajbogyó és a bor. Megtalálható még a datolyapálma, szentjánoskenyérfa, szeder, citrom, vérnarancs. Az olajbogyó, szőlő, mandula, pisztácia és a gránátalma az ókorban került a szigetre.

Miután szóltunk néhány szót Szicíliáról, folytatjuk utunkat a szigeten. Gépünk reggel 8 órakor landolt a cataniai repülőtéren. Itt modern autóbuzsós várta ránk, amivel tovább utaztunk. Palermo felé indultunk Monrealén keresztül, ami alig nyolc kilométerre van Palermótól. Utazásunk első napján Catania utcáit jártuk be autóbuzsossal. A város lakóinak száma 2017-ben 313 316 fő volt. Rendezett utcák, gondozott épületek, melyekre komoly veszélyt jelentenek az aktív vulkánok, amelyek gyakran előtik lávával a várost. Ennél azonban még veszedelemesebbek a vulkáni tevékenység által kiváltott földrengések. A kitörő láva egy részét építőanyagként használják. Most azonban minden csöndes, az autóbuzsóból megcsodáljuk a Piazza Duómót. A fekete lávából készült dómtér alkotja a város központját. Közelen a Teatro Bellini épülete, melyet 1890-ben Bellini operájával avattak fel. A Via Crociferi paloták és templomok csendes utcája. A Via Bellini a 19. század második felében épült negyed.

Folytattuk utunkat Monrealén át Palermo felé. Monreale a Monte Caputo lejtőjén épült, lakossága mintegy 38 000 fő. A La Conca d'oro termékeny völgye narancs-, olaj- és mandulafáiról ismert. Kimagasló látványossága a monrealei székesegyház, egy szép normann-bizánci templom. Az éjszakát



Siracusa



Ókori görög amfiteátrum Taorminában, Szicíliában

Palermóban töltöttük, a külváros egyik szállodájában.

Utazásunk második napján Szicília kulturális, gazdasági és turisztikai, fővárosa, Palermo bemutatása szerepelt a programunkban. Szicília legnagyobb városában és közigazgatási székhelyén a lakosok száma 856 285 fő, az elővárosokkal 1,2 millió fő. Rendkívül gazdag történelmi, kulturális, művészeti és gasztronómiai örökséggel rendelkezik, ismert még gyümölcs-, zöldség- és halpiacáról is. A város 100 négyzetkilométernyi területen fekszik, építészeti csodák, kulturális sokszínűség jellemzik. Egzotikus, kicsit afrikai hangulatú város, védőszentje Szent Rozália. Elsőként a Palazzo dei Normanni tekintjük meg, Palermo egyik leglátványosabb objektumát. Európa egyik legrégebb királyi palotája a 9. században épült, 1947 óta a szicíliai régió kormányának és parlamentjének székhelye. A belső térben

arab és nyugati hatások is megfigyelhetők. Gyönyörű mozaikok és római oszlopok díszítik. Egy másik látványosság a Teatro Massimo, az Európa egyik legnagyobb operaházának tartott épület. A szicíliai klasszicizmus fő alkotásai közé tartozik, C. B. Basile olasz építész tervei alapján készült 1875-ben. A téren több szép palota látható. Megkülönböztetett figyelmet érdemel a palermói székesegyház, vagy Nagyboldogasszony-székesegyház. A sok lépcsőn feljutva csodálatos kilátás nyílik a városra. Építése 1185-ben kezdődött. Sok bővítés és restaurálás után mai formáját a 18. században nyerte el. Katolikus templom, valójában egy építészeti komplexum, hiszen különböző stílusok találhatók itt meg. Itt látható II. Frigyes és a császári család szarkofágja.

Palermóban nem a legjobb a közbiztonság, sok a zsebtolvaj és az autótolvaj. Legtöbbször motorról „dolgoznak”, nagy

sebességgel elhúznak az áldozat mellett, a motoros lekapja az áldozat táskáját, és tovarobog. Ez azonban többnyire Palermóra vonatkozik, a sziget többi városára nem jellemző. Egy mozgalmas nap után este a Villa D'Amato szállodában vacsoráztunk, ott volt a szállásunk is.

Utazásunk harmadik napjának programja: Cefalù és Letojanni látogatása. Ötnapos szállásunk, Letojanni felé indulunk. Az út 235 kilométer Cefalù városán keresztül. A várost hatalmas mészkőszikla uralja, a 270 m magas Rocca. Lakossága 14 309 fő. Cefalù az egyik legismertebb turistalátványosság Szicíliában. A normann idők alatt rövid ideig virágzásnak indult, majd egészen a 20. századig Csipkerózsika-álomba merült. Látnivalói közül kiemelkedik a Duomo di Cefalù. 1140-ben kezdték el építeni. Az apszis 1148-ból származik, az arab mosóház pedig még Szicília arab korszakából. Itt néhány évtizeddel ezelőtt még asszonyok mostak, kézzel. A Rocca di Cefalù, ez a hatalmas szikla védelmet nyújtott a hódítókkal szemben. Következő állomásunk már Letojanni volt, ez a bájos nyaralóhely, amelynek lakossága közel háromezer fő. Itt az olasz átlaghoz képest jobb a közbiztonság. Kellemes, rendezett utcáin jólesik a séta. Este vacsora és szállás a Palazzo Durante szállodában.

Utazásunk negyedik napja nagyon mozgalmasnak ígérkezett. Szicília legfontosabb látnivalói közül az Etna és Taormina szerepelt a programunkban. Az Etna Európa legnagyobb tűzhányója. Szicília északkeleti részén áll, ma is aktív vulkán. Területe 1200 négyzetkilométer km, kerülete a hegy lábánál 135 km, magassága 3375 méter. Aktivitását hosszú lávafolyamok, magasra törő lávaszökőkutak jellemzik. 2013-ban az Unesco Világörökség Bizottsága a természeti világörökség helyszínévé nyilvánította. A tűzhányó megközelítése három szakaszban valósítható meg. Az első szakasz 1900 méter, a második 2900 méter és a harmadik 3375 méter. Az Etna legnagyobb pusztítása 1669-ben volt, amikor tizenöt települést pusztított el.

Utunk következő állomása Taormina volt. A város előtt egy erdőben megálltunk, házigazdáink kellemes meglepetést készítettek elő: egy hangulatos piknikben volt részünk az erdőben. A lombsátor alatt két hosszú asztal körül helyezkedett el 32 tagú csoportunk. Szicíliai különlegességekkel vendégeltük meg, úgymint a focaccia (lepénykenyér) és a limoncello (citromlikőr).



Notum. A szerző felvételei

A kellemes intermezzo után folytattuk utunkat Taormina felé. A város a Taormina hegyen épült. Egy sétát tettünk a város történelmi központjában. Taormina az ókorban görög gyarmat volt, i. e. 400 körül alapították. Manapság népszerű turistaközpont. A világ egyik legszebb városa, Szicília ékszerdobozának is nevezik. A tenger vize meleg és magas sótartalmú. A város számos háború áldozata volt az idők során, többször cserélt gazdát. Hellén telepések emelték Kr. e. a 3. században. 109 méteres átmérőjével az ókori görög amfiteátrum Szicília második legnagyobb színháza, mintegy 5400 néző befogadására alkalmas. Napjainkban is gyakran használják koncertekre, opera- és színielőadások megtartására.

Utazásunk ötödik napján a Lipari-szigeteket látogatunk. A Lipari-szigetek Európa víz alatti vulkánja, a Marsili rendszeréhez tartoznak. A keményebb

láva tömbökben fekszik a magas parton, barlangok, sziklaképződmények láthatók mindenféle. Kr. e. 1200-tól kezdve a szárazföldről sokan telepedtek le itt, és a legenda szerint királyukról nevezték el a szigeteket. A vidék gyönyörű, a helybeliek csak Éoli-szigeteknek nevezik a helyet. Lakossága 15 419 fő. A városban barokk homlokzatok és toronysipkás templomok láthatók. Lipari a legnagyobb az Éoline szigetek közül. Különleges formájú, a szél és víz által formált sziklák jellemzik. A következő sziget, amelyet meglátogatunk, a Vulcano-sziget. Szicíliától északra helyezkedik el, közigazgatásilag a Lipari-szigetekhez tartozik.

Utazásunk hatodik napján Siracusa és Noto látogatása szerepelt programunkban. A Palermo és Siracusa közötti távolság 257 km. Ősi belvárosa ma a világörökség része. A várost Kr. e. 734 és 733 között alapították görög

telepések. Itt termékeny talajt találtak. A város egyre nőtt, a Földközi-tenger térségének legerősebb görög városává fejlődött. Színháza virágzó kulturális életet biztosított a városnak. Lakóinak száma 121 171 fő. A lapos sziklasziget kiváló kikötő volt. A város az ókori Szicília gazdaságpolitikai és tudományos-kulturális központjává lett. A bizánci időszakban Szicília fővárosa volt, és csak az arab és normann korszakban veszítette el jelentőségét. A várost két nagy földrengés sújtotta 1524-ben és 1693-ban. 1792-ben pestisjárvány tört ki. Olaszország egységesülése után 1895-ben a város újra a provincia székhelye lett.

Az Ortigia-szigeten fekvő Siracusában meglátogattuk Diana kútját, Minerva templomát és a katedrálisat a Kr. e. 7. századból. Folytattuk utunkat Noto városa felé, mely Citta del Barocco néven is ismert. Lakóinak száma 24 028 fő. A mai helység mindössze 300 éves, a régi város a maitól néhány kilométerre fekszik. 1693-ban itt volt a szicíliai nagy földrengés epicentruma, amely lerombolta a várost. Ezt követően nem újjátették fel, hanem teljesen újjáépítették. Az újjáépítés során egységes barokk stílusban épült. Fő utcája a Corso Vittorio Emanuel. A Piazza Municipión áll a Városháza szép barokk palotája. Noto előkelő negyedében található a templomok, paloták és terek. A gazdag látványtól kimerülten este fáradtan térünk vissza Letojanniba.

Utazásunk hetedik napján Scicli és Modica látogatása szerepel programunkban. Modica két szinten épült város, lakóinak száma 54 522 fő. A „felső város” nevezetessége a San Giorgio dóm. A dóm a földrengésben megsemmisült épületekből fennmaradt anyagok felhasználásával épült. Az „alsó város” érdekessége a számos üzlet, ahol a híres Modica csokoládét forgalmazzák, amit egykoron a spanyolok hoztak a szigetre. A helybeliek szigorúan az azték recept szerint készítik a csokoládét immár több száz éve. Autóbuszunk innen Sciclibe indult, egy csodálatos kis városba. Kellemes séta során sok szép barokk stílusú épületet láttunk, mind a Palazzo Beneventano, és templomokat, mint a Sant’Ignazio, San Matteo, San Bartolomeo és Santa Maria la Nova.

Utazásunk nyolcadik napja a hazatérés jegyében zajlott le. Kora reggel indultunk a cataniai repülőtérre, ahonnan indult a repülőgépünk Kolozsvárra. A számos album és a sok élmény után lesz mit majd rendezni és dobozolni otthon esténként.

